

BARBAROSSA

TRACTOREN EN DE KNOET
ALLES LIEVER DAN OORLOG
DE HUID VAN DE BEER
ZIGZAG DE OORLOG IN
KWALITEIT EN KWANTITEIT
DE EERSTE KLAP

21

Eindelijk zou Hitlers droom verwezenlijkt worden. Al in '*Mein Kampf*' had hij erover geschreven: de verovering van de Sowjetunie om Duitslands status als grote mogendheid definitief te bevestigen en het on-aantastbaar te maken voor buitenlandse blokkade, onafhankelijk van buitenlandse grondstoffen en voorraden. Het *Lebensraum* van het Duitse volk lag in het Oosten.

Slim had hij gemanoeuvreerd, hij had zelfs — om de periode te overbruggen waarin hij nog niet gereed was om zonder dreiging in de rug zijn aanval met voldoende kracht te kunnen uitvoeren — niet-aanvals- en vriendschapsverdragen met de Sowjetunie gesloten. Zijn doel had hij nooit uit het oog verloren. In de herfst van 1940 hadden zijn generaals hem ervan moeten weerhouden de aanval reeds toen in te zetten. In het voorjaar van 1941 hadden de operaties op de Balkan nog eens een aantal weken uitstel veroorzaakt. Nu was het eindelijk zo ver.

Stalin had de bijna twee jaar die waren verlopen tussen het niet-aanvalsverdrag en het moment waarop de Duitse troepen de grenzen van de Sowjetunie overschreden, niet al te best kunnen benutten. Wel breidde hij, grotendeels steunende op de bepalingen van het verdrag, zijn invloed in westelijke en zuidelijke richting wat uit en verbeterde hij zijn strategische positie. Maar in de oorlog tegen Finland had hij duidelijk zijn miliaire zwakte gemanifesteerd: dat zou een eventuele geneigdheid van anderen hem bij een Duitse aanval te hulp te komen er niet groter op doen worden; het zou er bij de Duitsers niet toe leiden ook maar een dag langer te wachten dan zij nodig achtten.

En ook daarna slaagde hij er niet in zijn land voldoende snel op de komende strijd voor te bereiden. De militaire en economische kracht van de Sowjetunie, zwaar aangetast door de 'zuiveringen' van de jaren dertig, was niet in zo korte tijd weer op peil te brengen. De bijna wanhopige pogingen van Stalin om de adem-pauze nog wat langer te doen duren, werden op 22 juni 1941 gehonoreerd met de bommen en granaten van de Duitse aanval.

De 'kruistocht tegen het bolsjewisme' was begonnen. Verwarring heerste niet alleen in de Sowjetunie, ook bij de communistische partijen elders, ook bij de CPN, die nu eindelijk gedwongen werd duidelijk partij te kiezen, ook in de strijd tussen nazi-Duitsland en de westerse democratieën.

Inmiddels drong de *Wehrmacht* diep Rusland binnen. Zo snel ging het, zo 'volgens de plannen', dat Hitlers generale staf rekende op wéér een *Blitz*-overwinning, in hoogstens enkele maanden tijd.

A.H.P.

TRACTOREN EN DE KNOET

PROF. DR. J. W. BEZEMER

Rusland was sinds de achttiende eeuw een vooraanstaand lid van het Europese statensysteem dat nog in het begin van deze eeuw het gezicht van de wereldpolitiek bepaalde. Het behoorde tot het selecte gezelschap der grote mogendheden. Toen in de negentiende eeuw industriële techniek en produktie steeds belangrijker werden voor de machtsontplooiing van een staat, begon het echter achterop te raken. Het kreeg steeds meer moeite zijn stand van grote mogendheid op te houden. Omstreeks 1900 probeerden zijn regeerders door een krachtige industrialisatiespurt weer gelijk te komen. Maar de Eerste Wereldoorlog bleek toch een te zware belasting. Na twee en een half jaar oorlog brak een revolutie uit. De nieuwe machthebbers, die zich communisten noemden, namen het lot van Rusland in handen.

Dat communisten in Rusland aan de macht konden komen en blijven, was volgens hun eigen leer een merkwaardige speling van het lot. Volgens het klassieke marxisme immers moet een land een zeker niveau van technische en economische ontwikkeling hebben bereikt voor het rijp is voor een socialistische revolutie. De Russische marxisten waren in het begin van deze eeuw algemeen van mening dat Rusland, al was de industrialisatie dan begonnen, dit niveau nog niet had bereikt. De Russische communisten rechtvaardigden hun greep naar de macht in november 1917 tegenover hun marxistische geloofsgenoten en tegenover zichzelf daarom als het begin van een wereldrevolutie. De wereldoorlog had naar hun mening niet alleen in Rusland een revolutionaire situatie geschapen, maar ook in de industrieel hoger ontwikkelde landen, waar revoluties, als zij kwamen, onvermijdelijk de socialisten aan de macht zouden brengen. Door hun voorbeeld hoopten de Russische communisten het uitbreken van socialistische revoluties in West-Europa te bespoedigen. Zonder deze zouden zij zich in Rusland niet kunnen handhaven.

Nog afgezien van het feit dat de bourgeoisie, wanneer zij in de rest van Europa aan de macht bleef, in Rusland het bestaan van een socialistische staat niet zou dulden, was de arbeidersklasse in Rusland nog zo weinig omvangrijk, dat het onmogelijk was dat een bewind dat daarop steunde, zich zonder hulp van buitenaf zou kunnen handhaven.

De Oktoberrevolutie was een grote politieke gok van de leider der Russische communisten, W. I. Lenin. Hij gokte goed, maar om de verkeerde redenen. Het kapitalistische sys-

Boven: tijdens de hongersnood van 1921/'22 werden de Russen via affiches aangespoord de handen uit de mouwen te steken.

Links: 'W.I. Lenin spreekt', heet dit schilderij uit 1930 van A. M. Gerassimow, te bezichtigen in het Lenin-Museum in Moskou.

teem bleek sterk genoeg om een sociale ramp van de omvang van de Eerste Wereldoorlog te overleven. Ondanks alle politieke en sociale onrust van de eerste naoorlogse jaren bleef de verwachte grote socialistische revolutie uit. Dat was een ernstige tegenvaller. Maar daar stond een grote meevaller tegenover: ondanks heftig verzet slaagden de communisten erin zich in Rusland te handhaven en het oude Russische rijk, met uitzondering van enkele randgebieden (Finland, de Baltische landen, Polen, Bessarabië), onder hun heerschappij te brengen.

Niettemin was de positie van het communistische bewind in 1921, na afloop van de burgeroorlog, verre van benijdenswaardig. De

sociale kosten van de revolutie waren kolossaal geweest. De industriële produktie was nagenoeg tot stilstand gekomen. De door onverbiddelijke voedselrekwisities geteisterde boeren hadden hun produktie ingekrompen. In de steden heerste voedselgebrek. Alle reserves waren verdwenen, waardoor in 1921 een afschuwelijke hongersnood uitbrak toen als gevolg van droogte de oogst in het Wolgabied totaal mislukte. Men schat dat tengevolge van hongersnood, besmettelijke ziekten en oorlogshandelingen gedurende de burgeroorlog ongeveer veertien miljoen mensen om het leven zijn gekomen, dat is tien procent van de bevolking van 1914. Daarenboven ontvluchtten twee miljoen mensen het land, waaronder de bloem van de Russische intelligentsia.

De militaire overwinning van de communisten viel dientengevolge samen met een ernstige politieke crisis. Onder brede lagen van de bevolking heerste grote ontevredenheid, onder de arbeidersklasse niet minder dan onder de boerenbevolking. In de steden braken stakingen uit en op het platteland opereerden anticomunistische partizanen. Het gevaarlijkste symptoom van de ontevredenheid onder de bevolking was een opstand van de matrozen van de vlootbasis Kronstadt in maart 1921. Hij was gericht tegen de dictatuur van de communistische partij. De opstandelingen eisten vrije verkiezingen voor de *sowjets*. De opstand werd met grote hardheid onderdrukt. Om de ergste ontevredenheid weg te nemen introduceerde men een nieuwe economische politiek (NEP), die aan de boeren en al gauw ook aan andere kleine bedrijven de vrije hand gaf. Maar politieke concessies deden de communisten niet. Andere socialistische partijen werden niet tot de verkiezingen voor de *sowjets* toegelaten, zoals de opstandelingen van Kronstadt dat hadden verlangd. De communistische partij handhaafde onverkort haar monopolie van de politieke macht en wees elke vorm van controle daarop door de samenleving van de hand. Ter wille van het behoud van dit machtsmonopolie werd het noodzakelijk geacht binnen de partij zelf een strikte discipline te handhaven. Op instigatie van Lenin werd daarom in dezelfde maand waarin de opstand van Kronstadt werd onderdrukt, de vorming van groepen of fracties binnen de partij verboden. Op hetzelfde ogenblik dat politieke meningsvorming en politieke machtsvorming buiten de partij werden verboden, werden zij binnen de partij beknot.

Het kostte de Russische communisten enige tijd om te wennen aan de gedachte dat hun revolutie niet een onderdeel was van een internationale revolutie, maar — althans voorlopig — uitsluitend een Russische aangelegenheid was.

De Russische communisten gingen zich toen geheel toelagen op een oplossing van hun binnenlandse problemen. Die waren ontzagwekkend groot. Zij hadden zich ten doel gesteld een socialistische samenleving te stichten. Maar zij heersten in een industrieel onderontwikkeld en agrarisch land, waar volgens hun eigen opvattingen de elementaire voorwaarden voor een socialistische samenleving ontbraken. Wat moesten zij doen?

United Press International

In zijn zogenaamde 'testament', dat in feite bestond uit brieven aan het komende twaalfde partijcongres, probeerde Lenin een oplossing te vinden voor de spanningen onderling en de eenheid in de partij te redden.

Brief van 24 december 1922

Ik denk dat de doorslaggevende factor in de zaak van de stabiliteit van het CC (Centrale Comité) de verhouding is tussen dergelijke leden als Trotski en Stalin. De verhouding tussen hen bergt het grootste deel van het gevaar voor een breuk in zich. Om het te ontlopen zou het goed zijn het aantal leden van het CC te verhogen tot 50 of 100 man.

Kameraad Stalin heeft, nadat hij secretaris-generaal was geworden, een enorme macht in zijn handen geconcentreerd, en ik ben er niet gerust op dat hij deze macht altijd zorgvuldig genoeg gebruikt. Aan de andere kant onderscheidt Trotski zich niet alleen, zoals gebleken is uit de strijd die hij voerde tegen het CC in verband met het volkscommissariaat van wegen en verbindings, door zijn buitengewone capaciteiten. Als persoon is hij zeker de bekwaamste man in het huidige CC, maar hij bezit een overmatig zelfvertrouwen en hij voelt zich bovenmate aangetrokken tot de puur administratieve kant van een zaak.

De kwaliteiten van deze twee bekwaamste leiders van het huidige CC kunnen onbedoeld tot een breuk leiden en als onze partij geen maatregelen treft om hem te verhinderen, dan kan de breuk onverwacht optreden. Ik zal de andere leden van het CC verder niet karakteriseren (...). Ik herinner er slechts aan dat de

oktober-episode van Zinowjew en Kamenjew natuurlijk geen toeval was, maar dat dit hun evenmin aangerekend mag worden als Trotski zijn niet-bolsjewisme.

Van de jongere leden van het CC wil ik enige woorden zeggen over Boecharin en Pjatakow. Zij zijn volgens mij de bekwaamste krachten en wat hen betreft, moet men het volgende in het oog houden: Boecharin is de knapste theoreticus van de partij; hij is ook de lieveling van de hele partij, maar zijn theoretische inzichten kunnen slechts met groot voorbehoud beschouwd worden als echt marxistisch(...)

Aanvulling op de brief van 24 december Stalin is te onbeschoft, maar dit gebrek, heel goed te verdragen in de betrekkingen tussen ons communisten onderling, wordt onverdraaglijk in de functie van secretaris-generaal. Dus geef ik de kameraden in overweging een middel te bedenken om Stalin van die post te verwijderen en op zijn plaats iemand te benoemen die zich in alle opzichten van Stalin ten goede onderscheidt — namelijk geduldiger, royaler, beleefder en met meer respect jegens de kameraden, minder wispelturig enzovoort. Deze aangelegenheid kan een onbetekenende kleinigheid lijken. Maar ik denk dat het met het oog op het voorkomen van een breuk en vanuit het gezichtspunt van de verhouding tussen Stalin en Trotski (...), geen kleinigheid is, of zo'n kleinigheid die een beslissende betekenis kan krijgen.

Lenin.

Uit: 'Stalins Rusland', door drs. Roobol. 1969, J. H. Gottmer/Haariem.

ertoe in staat waren was al een heel ding. Overigens bestonden er wel zekere algemene voorstellingen over dat socialisme. In de Russische communistische partij was de opvatting gemeengoed dat er, hoe dan ook, geen andere weg naar het socialisme bestond dan via industrialisatie. Maar juist dit inzicht plaatste de communisten voor moeilijke problemen. Hun leermeester, Karl Marx, was een geestdriftig toeschouwer geweest van de wonderen die de machine en de fabriekmatige produktie in zijn tijd in de wereld wrochtten. Tegelijkertijd had hij echter zonder aflaten gewezen op de offers die de ontwikkeling van de industrie oplegde aan de massa des volks en op de 'uitbuiting' waarmee zij ge-

Boven: glimlachend poseerden Lenin en Stalin in 1922 in Gorki voor de fotograaf. Pas in 1956 werd bekend dat Lenin vlak voor zijn dood tegen bepaalde karaktertrekken van zijn opvolger had gewaarschuwd.

Onder: miljoenen Russen werden in 1922 door de hongerdood bedreigd. Soms moesten nog in leven zijnde patiëntjes zelfs het bed delen met al overleden slachtoffers.

Rechts: gepuntmutste troepen van het Rode Leger tijdens een parade op 7 november 1925 op een grauw Rode Plein in Moskou.

paard ging. In de door hem ontworpen dienstregeling van de geschiedenis knapten de kapitalisten het vuile werk van de industrialisatie op en profiteerden de socialistische hiervan door eerst de ontevreden volksmassa tegen het kapitalistische systeem te mobiliseren en vervolgens, nadat dit systeem was omvergeworpen, deze zelfde massa de welvaart en het welzijn te verschaffen die een geïndustrialiseerde maatschappij mogelijk maakt. Hij had echter niet de mogelijkheid onder ogen gezien dat de socialistische zelf het vuile werk zouden moeten opknappen. Deze mogelijkheid nu was na 1917 in Rusland werkelijkheid geworden.

Het stond voor de Russische communisten vast dat de (verdere) industrialisatie van Rusland de eerste taak was die zij ter hand zouden moeten nemen. Daarbij konden zij niet rekenen op de steun van hoger ontwikkelde staten. Door het falen van de revolutie in Europa waren er geen socialistische staten die steun hadden kunnen verlenen. Uit de kapitalistische staten mochten de communisten, in tegenstelling tot het tsaristische bewind, na de nationalisatie van alle buitenlandse ondernemingen en de annulering van de Russische staatsschuld geen investeringen of leningen van enige omvang verwachten. In de jaren twintig vormde de vraag hoe groot de offers mochten zijn die men ter wille van de industrialisatie aan de bevolking en met name aan de boerenbevolking moest opleggen een van de voornaamste punten van debat onder politici en economen. Sommigen wensten de levensstandaard van de boerenbevolking zoveel mogelijk te ontzien, indachtig de noodlottige gevolgen van de rekwisitiepolitiek die men gedurende de burgeroorlog had gevolgd. Zij waren bereid genoeg te nemen met een betrekkelijk langzaam tempo van industrialisatie en bij de stichting van nieuwe

Wachten op de wereldrevolutie die steeds verder in het verschietschiet terugweek? Dit zou betekenen dat buitenlandse communisten, die zo overduidelijk hadden gefaald, de sleutel van de toekomst van de Sowjetunie in handen hadden: een onverdraaglijke gedachte voor mensen die er wel in geslaagd waren de macht te veroveren en te handhaven. Het was in deze verwarrende omstandigheden dat Jozef Stalin de gedachte van het 'socialisme in één land' formuleerde (1924). De Russische communisten, zo verzekerde hij, waren in staat zelf, uit eigen kracht, in Rusland een socialistische samenleving op te bouwen. Hoe zij dit moesten doen, vertelde hij er niet bij. Maar de verzekering dat zij

Associated Press

industrieën rekening te houden met de behoeften van de landbouwende bevolking. Anderen daarentegen bepleitten een hoog tempo van industrialisatie met het daarbij behorende extreem hoge niveau van investeringen. Een communistische econoom sprak zelfs van de noodzaak van een 'socialistische oorspronkelijke accumulatie', daarbij het beeld oproepend van de ellende die Marx heeft beschreven in zijn verhandeling over de 'oorspronkelijke accumulatie' onder een kapitalistisch stelsel.

Aan het eind van de jaren twintig werd het noodzakelijk een keus te maken uit de verschillende alternatieven. Het oude industriële apparaat, dat gedurende de burgeroorlog

winnaar uit de opvolgingsstrijd te voorschijn trad, stelde zich aanvankelijk 'rechts' op, omdat hij de steun van Boecharin en de zijnen nodig had in zijn strijd met de linkse stroming. Toen deze aan het eind van 1927 definitief verslagen was en hij de steun van Boecharin niet meer nodig had, zwaaide hij om naar de linkse politiek van snelle industrialisatie. Eerst nu ging hij de gedachte van het 'socialisme in één land' verbinden met een politiek van geforceerde industrialisatie. Om de grote offers die hij de bevolking liet brengen, te rechtvaardigen appelleerde hij niet alleen aan het socialistische bewustzijn, maar ook, en steeds meer, aan het nationaal bewustzijn. 'Wij gaan met volle vaart

vaderland wordt verslagen en dat het zijn onafhankelijkheid verliest? Als u dat niet wilt, dan moet u in de kortst mogelijke tijd zijn achterlijkheid liquideren(...) Wij zijn vijftig tot honderd jaar achter op de ontwikkelde landen. Wij moeten die achterstand in tien jaar inlopen. Of wij doen dat, óf wij worden vermorzeld' (4 februari 1931). Stalin was zich bewust dat hij grote offers ging vragen. In kleinere kring verklaarde hij dat de Sowjetunie het moest hebben van een tribuut, op te brengen door de boeren, en dat naarmate het socialisme zou groeien, het verzet ertegen zou toenemen. Maar de offers zijn veel groter geweest dan de meest linkse communist in de jaren twintig voor

Anco

zwaar was beschadigd, was hersteld en de verdere groei van de economie zou afhangen van het tempo waarin dit apparaat zou worden uitgebreid. Het ogenblik waarop de beslissende keus moest worden gemaakt, viel samen met het einde van de strijd om de opvolging van Lenin, die op 21 januari 1924 na een langdurige ziekte was overleden. In het industrialisatiedebat van de jaren twintig bepleitte een linkse stroming in de partijleiding (Trotski, Zinowjew, Kamenjew) een hoog tempo van industrialisering, terwijl een rechtse stroming (Boecharin, Rykow, Tomski) tot voorzichtigheid maande om de boerenbevolking niet van het regime te vervreemden. Stalin, die tenslotte als over-

langs de weg van de industrialisering naar het socialisme, onze oudvaderlandse achterlijkheid achter ons latend. Wij worden een land van metaal, een land van auto's, een land van tractoren. En wanneer wij de USSR in een auto zetten en de *moezjik* op een tractor, laten de geachte heren kapitalisten, die zo trots zijn op hun 'civilisatie', ons dan maar proberen in te halen. Wij zullen wel eens zien welke landen men dan achterlijk en welke men progressief zal noemen' (7 november 1929). 'In het verleden hadden wij geen vaderland en konden wij geen vaderland hebben. Maar nu (...) hebben wij een vaderland en wij zullen zijn onafhankelijkheid verdedigen. Wilt u dat ons socialistische

mogelijk en noodzakelijk hield. Dit hing samen met de wijze waarop het tribuut dat de boeren moesten opbrengen, werd geheven. De Russische landbouw dreef in 1927 op zo'n vijftientwintig miljoen kleine boeren. Een zo grote massa producenten kon door de staat moeilijk worden beheerst en gecontroleerd. Men besloot daarom deze miljoenen kleine luiden bijeen te brengen in enkele honderdduizenden collectieve bedrijven (het werden er tenslotte 250.000), *kolchozen* genaamd. Deze operatie, die bekend staat als de collectivisatie van de landbouw, stuitte echter op groot verzet van de boeren. Slechts door op het Russische platteland een waar schrikbewind te vestigen, kon Stalin zijn wil

opleggen. Volgens de officiële lezing die op het ogenblik wordt gegeven, werden in 1930—1932 ca. 240.000 boerengezinnen als *koelakken* (welvarende boeren) gedeporteerd, dat wil zeggen ongeveer één en een kwart miljoen mannen, vrouwen en kinderen. Het werkelijk aantal gedeporteerden is ongetwijfeld aanzienlijk groter geweest.

De gevolgen van de collectivisatie waren in eerste aanleg catastrofaal voor de landbouw. De helft van de veestapel kwam om, veel landbouwinventaris ging verloren en als gevolg van meedogenloze graanrekwisities brak in de winter van 1932—1933 op het platteland een verschrikkelijke hongersnood uit, waarvan het aantal slachtoffers nooit is be-

kend gemaakt, maar groot moet zijn geweest. Eerst tegen het eind van de jaren dertig had de Russische landbouw zich min of meer van deze zware slag hersteld.

De collectivisatie van de landbouw heeft de Sowjetregering inderdaad in staat gesteld van de boerenbevolking een hoog en constant 'tribuit' te heffen. De boeren werden voor hun arbeid in de *kolchoz* niet of nauwelijks beloond en konden alleen dank zij de dwergbedrijfsjes die hun na de collectivisatie waren gelaten, lichaam en ziel bijhouden. De keerzijde van de medaille was een langdurige stagnatie van de Russische landbouw. In 1935, het jaar van Stalins dood, produceerde deze niet meer, eerder minder

dan vóór de revolutie. Dit is geen wonder, want het systeem, dat geheel was afgestemd op de fiscale belangen van de staat, doodde alle arbeidslust. De groei van de industriële produktie ging dus niet gepaard met een groei van de agrarische produktie, en dit betekende voor de bevolking méér offers. De collectivisatie van de landbouw is, nog afgezien van de zee van leed die zij over de massa van het Russische volk heeft gebracht, vanuit economisch gezichtspunt geen erg gelukkige maatregel gebleken.

Hoewel de Russische communisten al gedurende de burgeroorlog hadden getoond dat zij geen teerhartige lieden waren, vereiste het doorzetten van een massale geweld-

Boven: Nikolaj Jezjow, politiechef in Moskou van september '36 tot december '38, dé man van de jaren van de Grote Terreur.

Links: via spandoeken werd de liquidatie van de koelakken (welvarende boeren) geëist.

Linksonder: niet zonder protest meldden de kleine boeren zich als leden van de kolchozen, collectieve landbouwbedrijven.

daad als de collectivisatie ook naar hun eigen maatstaven ijzeren zenuwen en een onbuigzame wil. Er waren ogenblikken waarop een volledige sociale en economische catastrofe voor de deur scheen te staan en een terugtocht de enige uitweg leek. In 1932 circuleerde in partijkringen een memorandum dat voor het stopzetten van de collectivisatie en een vermindering van de investeringen pleitte en eiste dat de hoofdverantwoordelijke, Stalin, 'de boze geest van de Russische revolutie', zou worden afgezet. Men mag aannemen dat Stalin in deze jaren onder zware druk heeft geleefd. De zelfmoord, in 1932, van zijn jonge vrouw Nadezjda Alliloejewa schijnt ook verband te hebben gehouden met de verschrikkingen van de politiek die hij met nietsontziende hardheid doordreef. Eerst tegen het midden van de jaren dertig was het gevaar van een catastrofe geweken. Stalin had gewonnen. In 1935 verkondigde hij triomfantelijk 'dat het beter, dat het leuker leven was, kameraden.'

Maar de verwachtingen die hij met deze en

STALIN DE VERSCHRIKKELIJKE

Jozef Stalin, zoon van de schoenmaker Visarion Djoegasjvili, werd geboren op 21 december 1879 in het stadje Gori in Transkaukasië. Hij was geen Rus, maar een Georgiër, die zijn Russisch tot het eind van zijn leven met een Georgisch accent is blijven spreken. Hij studeerde een aantal jaren aan het theologisch seminarium van Tiflis — in die tijd typisch voortgezet onderwijs voor armeluiskinderen. Omstreeks 1900 sloot hij zich aan bij de sociaal-democraten. Hij werd beroepsrevolutionair. Toen de Russische sociaal-democraten uiteenvielen in bolsjewiki en mensjewiki, sloot hij zich aan bij de bolsjewiki. Het bolsjewisme had in zijn geboorteland echter geen succes. Integendeel: Georgië ontwikkelde zich tot het bolwerk van het mensjewisme in Rusland. Slechts met hulp van het Rode Leger zou het hem in 1921 lukken de bolsjewiki in Tiflis aan de macht te brengen. Nadat Stalin het leiderschap van de Sowjetunie had veroverd, zijn er om zijn loopbaan zovele legenden geweven, dat feit en fictie vaak niet meer kunnen worden gescheiden. De bewering van Chroesjtsjow dat bijna niemand voor 1924 van Stalin had gehoord, is misschien juist, maar tegelijkertijd uitermate misleidend. Want achter de schermen was Stalin al lang voor 1924 een belangrijke figuur in de communistische partij. Toen Lenin aan het eind van zijn leven een oordeel velde over zijn mogelijke opvolgers, noemde hij Trotski en Stalin de twee bekwaamste leiders van het Centrale Comité. Dit oordeel berustte op de kennis en het inzicht van een uitzonderlijk man van actie en behoort daarom ernstig te worden genomen. Stalins carrière is geen gril van de geschiedenis, zoals zijn verslagen rivaal Trotski in zijn geschriften nogal eens heeft getracht te suggereren.

Stalin was geen revolutionaire intellectueel, hij was geen redenaar, hij was geen schrijver. Hij was een professionele illegale werker, een organisator. In 1912 drong hij door tot de top van de organisatie van Lenins fractie in de Russische sociaal-democratie. Hij werd lid van het Centrale Comité en een leidende figuur in de illegale partijorganisatie. In februari 1913 werd hij voor de zoveelste keer gearresteerd en naar een van de meest afgelegen ballingsoorden van Siberië verbannen. Hier verbleef hij gedurende de hele duur van de Eerste Wereldoorlog.

Toen Stalin na de Februarirevolutie van 1917 uit Siberië naar Petrograd terugkeerde, kreeg hij als vanzelfsprekend een leidende positie in de nu snel groeiende partij der bolsjewiki. Hoewel hij geen opvallende publieke rol speelde (hij was geen volkstribuun), was hij betrokken bij alle gewichtige beslissingen die in dat jaar door de bolsjewiki werden genomen. Hij behoorde tot die naaste medewerkers van Lenin die de greep naar de macht in november 1917 maar een gewaagd avontuur vonden. Maar hij kwam niet openlijk in verzet tegen Lenin, zoals Zinowjew en Kamenjew. Dit is de reden dat het hem in latere jaren niet moeilijk gevallen is de sporen van zijn wat weifelende

houding in het revolutiejaar 1917 uit te wissen.

Het beslissende moment in zijn carrière kwam in 1922, toen hij secretaris-generaal van de communistische partij werd. Deze functie legde een geweldige macht in zijn handen. Het secretariaat-generaal was namelijk belast met de bezetting van de ambten in partij en staat, ook ambten die formeel door verkiezing moesten worden vervuld. Een ogenblik liep zijn positie gevaar door een conflict met Lenin, die hem van machtsmisbruik beschuldigde en

het plan opvatte hem het secretariaat weer te ontnemen. Voor Lenin zijn voornemen kon uitvoeren, werd hij echter getroffen door een beroerte, die een einde maakte aan zijn politieke loopbaan. Stalin heeft zijn bevoegdheden als secretaris-generaal op doeltreffende wijze gebruikt om al zijn rivalen uit te schakelen — stuk voor stuk, de een na de ander, want hij bezat voldoende schranderheid en voorzichtigheid om niet te proberen met één geweldige slag partij en land onder zijn heerschappij te brengen.

Toen Stalin de macht eenmaal vast in handen had, ontpopte hij zich als een van de meest tirannieke heersers die de geschiedenis heeft gekend. Hij was een groot bewonderaar van de zestiende-eeuwse Russische vorst Iwan de Verschrikkelijke en van diens schrikbewind tegen de Moskovitische feodale families. Het enige dat hij zijn grote voorganger verweet was, dat hij niet ook de laatste vijf grote feodale families had geliquideerd. Had hij dat

wel gedaan, dan had hij Rusland veel ellende bespaard.

Na de Grote Terreur van 1937 en 1938 voelde niemand in de Sowjetunie zich meer veilig, ook zijn naaste medewerkers niet. Chroesjtsjow heeft Stalin beschreven als een man die vervuld was van een ziekelijke achterdocht en overal vijanden zag. Hij kon een man aankijken en zeggen: 'Wat heb je vandaag een ontwijkende blik? Waarom kijk je me niet recht in de ogen?' Wie bij hem op bezoek ging, wist nooit of hij naar huis zou terugkeren of in de gevangenis belanden. Volgens dezelfde Chroesjtsjow smeedde Stalin gedurende de laatste winter van zijn leven plannen om alle oude leden van het Politburo uit de weg te ruimen. Alleen zijn plotselinge dood op 5 maart 1953 zou, volgens Chroesjtsjow, de uitvoering van deze plannen verhinderd hebben.

In de Sowjetunie is voor het bewind van Stalin de uitdrukking 'tijdperk van de persoonsverheerlijking' in zwang gekomen. De mateloze verheerlijking van de persoon van Stalin mag inderdaad, naast de 'massale repressies', worden beschouwd als een van de meest kenmerkende trekken van zijn regeringsperiode. De 'wijze leider en leraar', de 'vader der volken', de 'geniale strateeg van de socialistische revolutie', de 'grootste veldheer aller tijden', was aan het eind van zijn leven een godgelijke figuur geworden. Een zekere mate van verheerlijking van de vorst is binnen een absolutistisch stelsel waarschijnlijk onvermijdelijk. Maar dat deze verheerlijking in de Sowjetunie zulke wanstaltige vormen aannam, was een gevolg van het feit dat Stalin daaraan grote behoefte had. Hij zag persoonlijk toe op de samenstelling van zijn officiële biografie, die vol staat met de meest extravagante loftuitingen, waaronder deze, dat Stalin ondanks alles 'in zijn optreden geen spoor van inbeelding, eigenwaan en zelfvoldaanheid' toonde.

Stalin heeft het Russische rijk tot nieuwe grootheid gebracht. Hoewel hij poseerde als de leider van een internationale revolutionaire beweging, was hij in wezen een Russisch staatsman, uit op de vergroting van zijn rijk. Reeds gedurende de eerste jaren van het Sowjetbewind toonde hij als volkscommissaris voor de nationaliteiten meer oog te hebben voor de belangen van het Russische rijk dan voor die nationale minderheden die aan zijn zorgen waren toevertrouwd, zozeer zelfs, dat hij de toorn van Lenin opwekte. Na zijn overwinningen in de Tweede Wereldoorlog heeft hij in alle richtingen, zowel in Azië als in Europa, het Russische grondgebied en de Russische invloed proberen uit te breiden. Bij zijn dood liet hij een Rusland achter dat aanmerkelijk machtiger en rijker was dan op het ogenblik dat hij de teugels van het bewind in handen nam. Maar de prijs die hij de volken onder zijn heerschappij hiervoor heeft laten betalen, is zo ontzagwekkend groot geweest, dat het nog zeer lang kan duren voor zij deze periode in hun geschiedenis hebben verwerkt.

Prof. dr. J. W. Bezemer

dergelijke uitspraken wekte, werden door hemzelf de bodem ingeslagen. In de tweede helft van de jaren dertig stelde hij een nieuw schrikbewind in, dat in de eerste plaats gericht was tegen de maatschappelijke bovenlaag, maar naarmate het zich ontwikkelde ook bredere lagen van de bevolking ging treffen. Terwijl de terreur op het platteland van de eerste helft van de jaren dertig, hoe verschrikkelijk ook, nog eenvoudig kan worden verklaard als een wreed middel om weerspannige boeren te dwingen te doen wat zij niet wilden: hun traditionele leefwijze opgeven, gaat de Grote Terreur het gezonde verstand te boven waarbij de geschiedschrijver te rade pleegt te gaan wanneer hij gebeurte-

malige chef van de staatsveiligheidsdienst, doodgeschoten, onder meer omdat hij de aanslag op Kirow zou hebben gearrangeerd. Tegenwoordig wordt vrij algemeen aangenomen dat hij handelde in opdracht van Stalin, vooral sinds Chroesjtsjow te kennen heeft gegeven dat dit een duistere zaak is, die uitgezocht behoort te worden (maar tot dusverre nog steeds niet uitgezocht is). Hoe dit zij, op de dag zelf van de moord op Kirow werd een decreet uitgevaardigd dat snel recht in terreurzaken voorschreef en onmiddellijke uitvoering van in zulke zaken gevelde doodvonnissen. Dit decreet vormde de basis van de Grote Terreur. Nikolajew werd op 29 december na een geheim proces geëxecuteerd.

tegelijk een voorwendsel om de uitvoering daarvan ter hand te nemen. Nauwelijks twee weken na de moord op Kirow werden twee vooraanstaande voormalige opposanten, Zinowjew en Kamenjew, in verband met de aanslag gearresteerd (Zinowjew was Kirows voorganger als leider van de Leningradse partijorganisatie). Bij hun proces in januari 1935 bleken zij echter niet bereid verder te gaan dan het erkennen van een vage, morele verantwoordelijkheid. Dat was voor Stalin niet voldoende. Hij liet een nieuw proces voorbereiden, dat in augustus 1936 plaatsvond. Het was openbaar en werd door buitenlanders bijgewoond. Zinowjew en Kamenjew verklaarden nu dat zij ter-

Links: devoot stonden Stalin en Kaganowitsj aan de baar van de door de jonge communist Nikolajew vermoorde secretaris van de Leningradse partijorganisatie, Kirow, (boven). Hoewel de moord nog steeds een duistere zaak is, die — al volgens Chroesjtsjow — uitgezocht zou moeten worden, maar dat niet is, staat bijna vast dat de moordenaar handelde in opdracht van een van de beste kameraden van Kirow: Stalin.

Rechts: Leo Trotski met zijn echtgenote in Mexico, waar hij in 1937 aankwam. Trotski, die tot een linkse stroming in de partijleiding behoorde, kon zich na de dood van Lenin niet handhaven en werd in 1929 verbannen. Jarenlang zwierf hij door diverse landen. Hij werd in 1940 in Mexico vermoord.

nissen probeert te verklaren. Wie hier wil verklaren, moet zich op het terrein van de psychopathologie van individuen en groepen begeven.

Op 1 december 1934 werd S. M. Kirow, de secretaris van de Leningradse partijorganisatie, in zijn hoofdkwartier vermoord. De moordenaar was een teleurgestelde jonge communist, een zekere Nikolajew. Hoe hij een zo zwaar bewaakt leider als Kirow in een zo zwaar bewaakt gebouw als diens hoofdkwartier kon benaderen, was een raadsel. Het gerucht wilde al gauw dat Nikolajew zijn slag had kunnen slaan door de opzettelijke nalatigheid van de Leningradse geheime politie. Enkele jaren later werd Jagoda, de toen-

Het beeld dat de geschiedschrijvers op het ogenblik hebben over het ontstaan en de ontwikkeling van de Grote Terreur, ziet er in grote trekken aldus uit:

In de communistische partij bestond een soort taboe dat de executie van communisten om politieke redenen verbood. Stalin was er reeds enkele jaren op uit dit taboe te doorbreken en doodvonnissen uit te lokken tegen opposanten of voormalige opposanten. In het geheel uit zijn aanhangers gerekruteerde *Politburo* stuitte hij echter op krachtig verzet. Een van de leiders van dit verzet was Kirow. Zijn dood door moordenaarshand ruimde een invloedrijke tegenstander van Stalins plannen uit de weg en verschaft

roristische groepen hadden gevormd met het doel Stalin en andere vooraanstaande leiders van de Sowjetunie te vermoorden. In het geval van Kirow was hun dit gelukt. Daarmee was het idee van het bestaan van een grote samenzwering tegen de staat gelanceerd. In twee volgende processen tegen voormalige opposanten (januari 1937 en maart 1938) werden aan de beschuldiging van terrorisme die van spionage en sabotage toegevoegd. Deze beschuldigingen berustten op niets anders dan de verklaringen van de aangeklaagden, die door onmenselijke fysieke en psychische kwellingen tot deze zelfvernederen waren gebracht. In deze drie processen ging de oude garde van de communistische partij

roemloos ten onder. De meesten werden ter dood veroordeeld en prompt terechtgesteld. De beschuldigingen waarop zij veroordeeld werden, waren volstrekt vals, wat reeds toen voor nuchtere en onbevooroordeelde toeschouwers zonneklaar was en door de onthullingen na Stalins dood nog eens is bevestigd.

De 'Moskouse processen' vormden slechts een onderdeel, hoewel een zeer spectaculair onderdeel, van de Grote Terreur. Al spoedig na het proces tegen Zinowjew en Kamenjew keerde de terreur zich ook tegen de Stalinisten. In september 1936 verdween de politiechef Jagoda van het toneel (om in het proces van maart 1938 weer op te duiken). Hij werd vervangen door Nikolaj Jezjow, die aan de Grote Terreur zijn naam heeft gegeven: *Jezjowsjtsjina*. Op 18 februari 1937 overleed Sergo Ordzjonikidze, de volkscommissaris voor de zware industrie, door Stalin tot zelfmoord gedreven volgens Chroesjtsjow, vermoord volgens anderen. Op een plenaire zitting van het Centraal Comité, die enkele dagen later begon, schijnen bezwaren te zijn geopperd tegen het idee dat er in de Sowjetunie een Grote Samenzwering bestond. Het verzet was echter te zwak om enig effect te kunnen sorteren. Een golf van arrestaties sloeg nu over de communistische partij. Meer dan de helft van de afgevaardigden naar het veertiende partijcongres van 1934 en zeventig procent van de leden van het Centrale Comité dat door dat congres was gekozen, werd in 1937 en 1938 gearresteerd en ter dood gebracht of in concentratiekampen opgesloten. Een groot deel van het partijapparaat dat onder Stalin groot was geworden, viel aan de zuivering ten offer.

In juni 1937 werd maarschalk Toechatsjewski tezamen met zeven andere opperofficieren na een kort proces achter gesloten deuren ter dood veroordeeld en onmiddellijk terechtgesteld. Hoewel men zich zou kunnen voorstellen dat deze officieren een poging hadden willen ondernemen om de Grote Terreur te stuiten, is er geen enkele reden om aan te nemen dat zij dit zelfs maar hebben overwogen. Het officierscorps van het Rode Leger had zich sinds het midden van de jaren twintig volledig buiten de politiek gehouden en liet zich nu zonder verzet afslachten. Want de terechtstelling van Toechatsjewski werd gevolgd door een golf van arrestaties in het leger. Ongeveer de helft van het officierscorps werd terechtgesteld of naar de kampen gestuurd. Daaronder bevonden zich drie van de vijf maarschalken, veertien van de zestien legercommandanten, alle acht admirala's en verder 60 van de 67 korpscommandanten, 136 van de 199 divisiecommandanten en 221 van de 397 brigadecommandanten.

De Grote Terreur trof niet alleen het partijapparaat en het officierscorps, maar ook de staatsbureaucratie en de wereld van kunst en wetenschap. Hoewel het aantal openbare processen zeer gering is geweest en de grote massa van de slachtoffers gemakkelijk zonder vorm van proces had kunnen worden veroordeeld, was het politieapparaat maandenlang in de weer om niet-bestaande complotten te ontwerpen en valse bekentenissen af te dwingen. Dit had een sneeuwbal-effect: gearresteerden wezen medeplichtigen aan, die ge-

arresteerd werden en op hun beurt weer medeplichtigen aanwezen. Dientengevolge werden ook vele kleine luiden in de maalstroom van de terreur meegesleept. Over het aantal slachtoffers werd in de Sowjetunie, ook op het hoogtij van de destalinisatie onder Chroesjtsjow, een angstvallig stilzwijgen bewaard. Westerse schattingen spreken van zes tot acht miljoen arrestaties en een miljoen executies. Dit lijken onwaarschijnlijk hoge cijfers. Maar de gegevens van de volkstelling van 1959 wijzen uit dat er met de mannen die in de periode van de Grote Terreur dertig tot vijftig jaar oud waren, iets verschrikkelijks moet zijn gebeurd. In 1959 bestond slechts een derde van deze generatie uit man-

de Stalins regeringsperiode.

Terwijl in de Sowjetunie de Grote Terreur woedde, verslechterde de internationale situatie zienderogen. Hoewel de Russische communisten nooit moe werden te wijzen op de gevaren waarmee de 'kapitalistische omsingeling' de Sowjetunie bedreigde, bestond er voor hen in de jaren twintig weinig reden zich echt bedreigd te voelen. Dit veranderde in de jaren dertig met de bezetting van Mantsjoerije door Japan en het aan de macht komen van Hitler in Duitsland. Toen doemden er zeer ernstige, échte gevaren voor de Sowjetunie op. De diplomatie van Stalin was erop gericht om, koste wat het kost, te vermijden dat de Sowjetunie, hetzij

Fotoarchief Spaarnestad

nen. Dit kan niet worden verklaard als een uitsluitend gevolg van de oorlog, want in de vijftien jaargangen daaronder, die veel meer onder de oorlog moeten hebben geleden, is het percentage mannen hoger (38—39%). De cijfers over het partijlidmaatschap wijzen erop dat in deze periode bijna een miljoen partijleden moeten zijn weggezuiverd. In december 1938 werd de politiechef Jezjow vervangen door Lawrenti Beria. Hij verdween uit de openbaarheid en men heeft nooit meer iets van hem vernomen. Met hem verdwenen zijn naaste medewerkers. Daarmee kwam een einde aan de Grote Terreur. Maar de grote angst die door de gebeurtenissen van de voorgaande jaren was opgewekt, bleef geduren-

aan haar westgrenzen, hetzij aan haar oostgrenzen, verwickeld raakte in een grote oorlog. Dat was verstandige politiek: hoe langer de industrialisatie kon worden voortgezet, des te groter werd de militaire kracht van de Sowjetunie. Maar de Grote Terreur ondermijnde het prestige van zijn diplomatie. De fantastische tonelen die zich in de jaren 1937 en 1938 afspeelden, moesten zijn potentiële bondgenoten, en in het bijzonder, zijn potentiële vijanden wel een geringe dunk geven van de stabiliteit en de militaire kracht van de Sowjetunie. Vanuit dit gezichtspunt beschouwd mag men van zijn schrikbewind zeggen dat het erger was dan een misdaad: het was een dwaasheid.

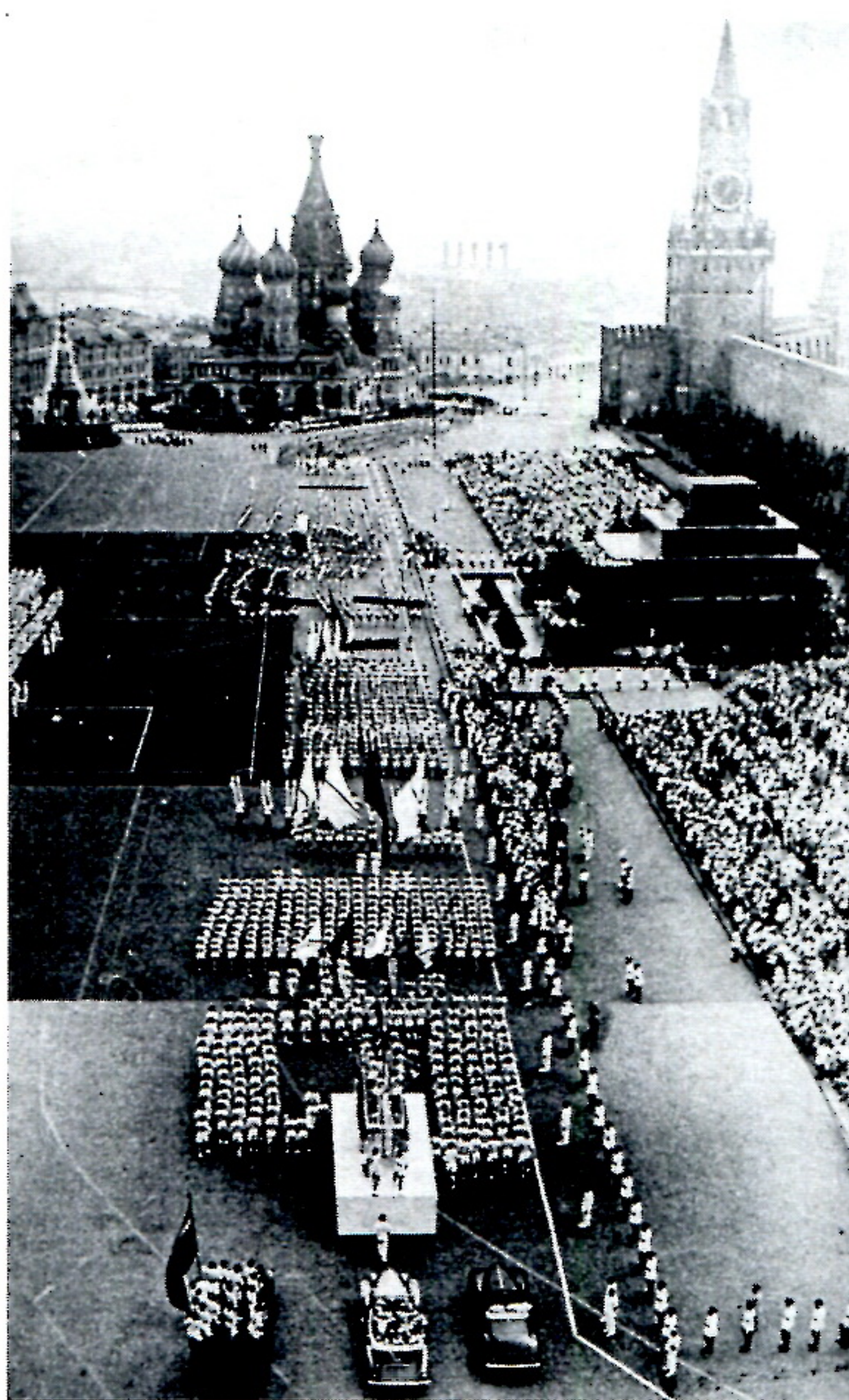
ALLES LIEVER DAN OORLOG

PROF. DR. J. W. BEZEMER

Door op 23 augustus 1939 met Duitsland een niet-aanvalsverdrag te sluiten heeft Stalin de Sowjetunie nog 22 maanden buiten de oorlog kunnen houden. Dit was een aanmerkelijk korter respijt dan waarop hij had gerekend. Hij verwachtte dat een oorlog tussen Duitsland en de beide westerse mogendheden lang zou duren. In zijn tafelkout met Von Ribbentrop op 23 augustus gaf hij als zijn mening dat Frankrijk nog altijd een sterk leger bezat en dat Engeland, ondanks zijn militaire zwakheid, een sluwe en taaie tegenstander zou zijn. Zoals zovele andere tijdgenoten overschatte hij de militaire kracht van de westerse coalitie.

De eerste slag die Stalin kreeg te incasseren, was de snelle ineenstorting van Polen. Al op 17 september moesten de Russische troepen Polen binnenvallen om het gebied dat het geheime protocol van 23 augustus aan de Sowjetunie had toegewezen, te bezetten. Op 27 september verscheen Von Ribbentrop opnieuw in Moskou om een definitieve regeling over de verdeling van Polen te treffen. In ruil voor de opnemings van Litouwen in de Russische invloedssfeer stond Stalin een deel van het hem toegewezen Poolse grondgebied aan Duitsland af. De rest, met een overwegend Oekraïense en Witruisische bevolking, werd bij de Sowjetunie ingelijfd. De annexatie werd gevolgd door de grootscheepse deportatie van onbetrouwbaar geachte elementen: Poolse bestuursambtenaren, grootgrondbezitters, intellectuelen en beoefenaren van vrije beroepen.

Na afloop van de nieuwe besprekingen met Von Ribbentrop werd een gemeenschappelijke Duits-Russische verklaring uitgegeven waarin beide regeringen aandrongen op een snelle beëindiging van de oorlog tussen Duitsland aan de ene kant en Frankrijk en Engeland aan de andere kant. Dit was wel het laatste dat Stalin kon wensen, want een Duitsland dat de handen vrij kreeg door een vrede in het Westen, vormde een dodelijk gevaar voor de Sowjetunie. Met het oog op een mogelijke confrontatie met Duitsland haastte hij zich dan ook de landen die aan de Russische invloedssfeer waren toegewezen, ook daadwerkelijk onder Russische controle te plaatsen. Op 29 september en op 5 en 10 oktober 1939 sloot hij verdragen van wederzijdse bijstand met Estland, Letland en Litouwen. De Sowjetunie kreeg het recht op het grondgebied van deze staatjes troepen te stationeren en vloot- en luchtbases in te richten. Na de drie Baltische landen kwam ook Finland aan

Associated Press

de beurt. De Sowjetunie eiste van de Finse regering, behalve een verdrag van wederzijdse bijstand, de afstand van de Karelische landengte en van een vlootbasis aan de ingang van de Finse Golf. De Finnen zetten zich echter schrap. Na wekenlange onderhandelingen verloor Stalin tenslotte zijn geduld. Op 29 november gingen de Russische troepen tot de aanval over. Tegelijkertijd vormden enkele Finse communisten op Russisch grondgebied een tegenregering die alle eisen van de Sowjetunie inwilligde.

In de Russisch-Finse Winteroorlog traden de gebreken van het Rode Leger zonneklaar aan het licht. Het had drie maanden nodig om de Mannerheimlinie op de Karelische landengte te forceren en daarmee Finland tot toegeven te dwingen. Dit vertoon van militaire onmacht had noodlottige gevolgen. Het stijfde verantwoordelijke politieke en militaire leiders in het buitenland in hun overtuiging dat de militaire kracht van de Sowjetunie gering was. Engeland en Frankrijk overwogen in alle ernst een expeditieleger naar Finland te sturen en de olievelden van Bakoe te bombarderen. Duitsland nam

een strikte neutraliteit in acht, maar zijn leiders hadden goede nota genomen van dit falen van het Rode Leger. Op 12 maart 1940 kwam er een einde aan de Winteroorlog. De Sowjetunie liet de communistische tegenregering vallen en Finland willigde de oorspronkelijke Russische eisen in.

Nauwelijks had de Sowjetunie vrede met Finland gesloten of Duitsland begon zijn zegetocht in het Westen, die op 21 juni 1940 eindigde met de capitulatie van Frankrijk. Op 18 juni wenste Molotow de Duitse ambassadeur in Moskou geluk met het schitterend succes van het Duitse leger. Maar tegelijkertijd stelde hij de ambassadeur ook op de hoogte van het feit dat de Sowjetregering het nodig had geoordeeld de Baltische landen door haar troepen te laten bezetten 'om een eind te maken aan de intriges waarmee Engeland en Frankrijk in de Baltische landen tweedracht en wantrouwen tussen Duitsland en de Sowjetunie hadden proberen te zaaien.' In alle drie de landen namen speciale vertegenwoordigers van de Sowjetunie in feite de macht in handen. Nieuwe regeringen werden op het kussen gebracht en nieuwe parlementen gekozen, die vervolgens om toelating tot de USSR verzochten. In augustus 1940 willigde de Opperste Sowjet van de USSR deze verzoeken goedgunstig in. De annexatie van Estland, Letland en Litouwen werd gevolgd door de gebruikelijke deportaties, die hun hoogtepunt vonden in een massale gelijktijdige razzia in de nacht van 13 op 14 juni 1941, waarvan tienduizenden mannen, vrouwen en kinderen het slachtoffer werden.

In deze zelfde zomer van 1940 incasseerde de Sowjetunie nog een chèque van Von Ribbentrop. Op 26 juni richtte de Russische regering een ultimatum aan Roemenië, waarin zij de onmiddellijke afstand van Bessarabië eiste, dat volgens het geheime protocol van 23 augustus 1939 binnen de Russische invloedssfeer lag. In overeenstemming met dit protocol adviseerde de Duitse regering Roemenië deze eis in te willigen. Maar de internationale situatie had zich nu zo grondig gewijzigd, dat verder opdringen van de Sowjetunie op krachtig Duits verzet stuitte. In Roemenië verscheen een Duitse militaire missie die al gauw de omvang van een bezettingsleger aannam. Ook in Finland verschenen Duitse troepen, zogenaamd op doortocht naar Noorwegen. Toen Molotow in november 1940 in Berlijn verscheen, vond hij bij Hitler geen gehoor voor de Russische verlangens: terugtrekking

van de Duitse troepen uit Finland, Russische controle over Bulgarije en een Russische basis aan de Dardanellen. Hij werd uitgenodigd samen met Duitsland, Italië en Japan deel te nemen aan het feest van de verdeling van het Britse rijk, waarbij de Sowjetunie zich zou kunnen uitbreiden in de richting van de Indische Oceaan. In een memorandum van 26 november verklaarde de Russische regering zich bereid hieraan mee te doen, mits eerst bovengenoemde verlangens werden ingewilligd. Een antwoord op dit memorandum is nooit binnengekomen.

Nog geen jaar na het sluiten van het niet-aanvalsverdrag stond de Sowjetunie alleen tegenover een Duitsland dat nu kon be-

en Griekenland scherpste hem echter opnieuw in hoe machtig de Duitse oorlogsmachinerie was. Zijn houding tegenover Duitsland werd toen tegemoetkomend.

Gedurende de laatste weken voor het uitbreken van de oorlog boekte Stalin nog een diplomatiek succes. Op 13 april sloot hij in Moskou met de Japanse minister van buitenlandse zaken Matsuoka, die op de terugreis was van een bezoek aan Berlijn en Rome, een verdrag af, waarin de partijen beloofden elkaar niet te zullen aanvallen en neutraal te zullen blijven in geval van een aanval door een derde. Stalin deed Matsuoka op het station van Moskou persoonlijk uitgeleide en maakte van de gelegenheid gebruik om zijn

verkeer in vergaande mate aan de Duitse verlangens tegemoet te komen.

Op 14 juni liet Stalin het persagentschap TASS met kracht de geruchten over een op handen zijnde Russisch-Duitse oorlog tegenspreken. Men zegt, aldus deze verklaring van TASS, dat Duitsland verschillende territoriale en economische eisen heeft gesteld en dat de Sowjetunie die heeft verworpen. Dit is onjuist. Duitsland heeft geen eisen gesteld. De Sowjetregering houdt zich stipt aan de bepalingen van het niet-aanvalsverdrag en heeft dan ook geen enkele reden om aan te nemen dat Duitsland de Sowjetunie wil aanvallen.

Men neemt aan dat de verklaring van TASS

Rechts: in november 1940 maakte Molotow een vergeefse tocht naar Berlijn om Hitler de Russische verlangens voor te leggen.

Links: een sportparade in de zomer van 1940 symboliseerde Stalins vredesverlangen.

schikken over de hulpbronnen van geheel West-Europa. Alleen Engeland hield de strijd vol. Maar van Engeland kon de Sowjetunie in een continentale oorlog, althans voorlopig, weinig steun verwachten. Zij moest in eerste aanleg op eigen kracht vertrouwen. En deze kracht had Stalin zo juist door zijn Grote Terreur ernstig ondermijnd. Het groeitempo van de industrie was na 1937 gedaald. De staalproductie stagneerde. Hoewel dit verschijnsel voor een deel kan worden verklaard uit economische oorzaken, heeft de arrestatie van zeer vele bekwame en ervaren industriële leiders ongetwijfeld ook een belangrijke rol gespeeld. De nieuwe leiders moesten zich inwerken en werden daarbij verlamd door hun vrees voor de noodlottige gevolgen van fouten. Nieuwe typen vliegtuigen, tanks en geschut waren ontwikkeld, maar de serieproductie kwam slechts moeizaam op gang. Het peil van het officierscorps was erg gedaald. De door de massale arrestaties opgevallene commando's werden ingenomen door officieren die wat hun opleiding en ervaring betreft, de vergelijking met hun voorgangers over het algemeen niet konden doorstaan. De treurige gevolgen hiervan waren in de Fins-Russische oorlog reeds duidelijk aan het licht getreden.

Hoewel Duitsland niet reageerde op de Russische eisen van november 1940, ging Stalin in het begin van 1941 voort zich te verzetten tegen de Duitse expansie in Zuidoost-Europa. Hij liet duidelijk zijn ontevredenheid blijken over de verdragen die Duitsland in het kader van de voorbereiding van de veldtocht tegen Griekenland in maart 1941 met Bulgarije en Joegoslavië afsloot. Hij liet Molotow tegenover de Duitse ambassadeur verklaren dat de Sowjetregering nog steeds van mening was dat Bulgarije in de veiligheidszone van de Sowjetunie lag. In het geval van Joegoslavië uitte hij zijn misnoegen door een prompte erkenning van het bewind van een groep Servische officieren die de regering van de prins-regent Paul omverwierpen de dag nadat deze zich bij Duitsland had aangesloten. Op 5 april sloot hij zelfs een vriendschapsverdrag met het nieuwe bewind. De snelle overwinning van Duitsland op Joegoslavië

Associated Press

arm om de schouders van de Duitse ambassadeur te slaan onder het uiten van de woorden: 'Wij moeten vrienden blijven en u moet nu alles doen door dit doel.'

Op 6 mei 1941 nam Stalin het voorzitterschap van de raad van volkscommissarissen over van Molotow. Deze merkwaardige daad (Stalin had sinds de jaren twintig geen regeringsfunctie meer bekleed) was vermoedelijk bedoeld als een signaal voor Duitsland dat de Sowjetunie bereid was concessies te doen, als die verlangd werden. Als een eerste gebaar verbrak hij op 9 mei de diplomatieke betrekkingen met de regeringen-in-balling-schap van België, Noorwegen en Joegoslavië. Tegelijkertijd werd het tempo van de leveranties van graan, olie, katoen en mangaanerts aan Duitsland opgevoerd. Nog gedurende de laatste dagen voor het uitbreken van de oorlog ontving Duitsland grote hoeveelheden rubber, die met speciale sneltreinen langs de Transsiberische spoorlijn uit het Verre Oosten werden aangevoerd. Sowjetonderhandelaars gaven gedurende deze laatste weken aan hun Duitse partners te verstaan dat de Sowjetunie bereid was op het stuk van het handels-

een wanhopige poging van Stalin is geweest om Duitsland, door territoriale en economische concessies in het vooruitzicht te stellen, naar de conferentietafel te lokken. Maar hij ging in zijn politiek van tegemoetkomendheid tegenover Duitsland zover, dat hij verzuimde de Russische strijdkrachten in staat van paraatheid te brengen, wat heeft bijgedragen tot de catastrofale nederlagen in de grenslag. Volgens Chroesjtsjow wilde Stalin niet geloven dat Duitsland zou aanvallen. Wat er gebeurde de laatste weken voor de tweëntwintigste juni 1941 in hem is omgegaan, laat zich slechts gissen. Hij had alles in het werk gesteld om de Sowjetunie buiten de oorlog te houden, omdat hij klaarblijkelijk de overtuiging was toegedaan dat het communistische regime een grote oorlog evenmin zou overleven als het tsaristische regime. Toen de oorlog kwam, had hij een inzinking. 'Alles wat Lenin heeft opgebouwd, is voorgoed verloren', moet hij hebben uitgeroepen. Hij trok zich terug en liet het aan Molotow over aan het Sowjetvolk de jobstijding over te brengen dat de Duitse legers de grenzen van de Sowjetunie hadden overschreden.

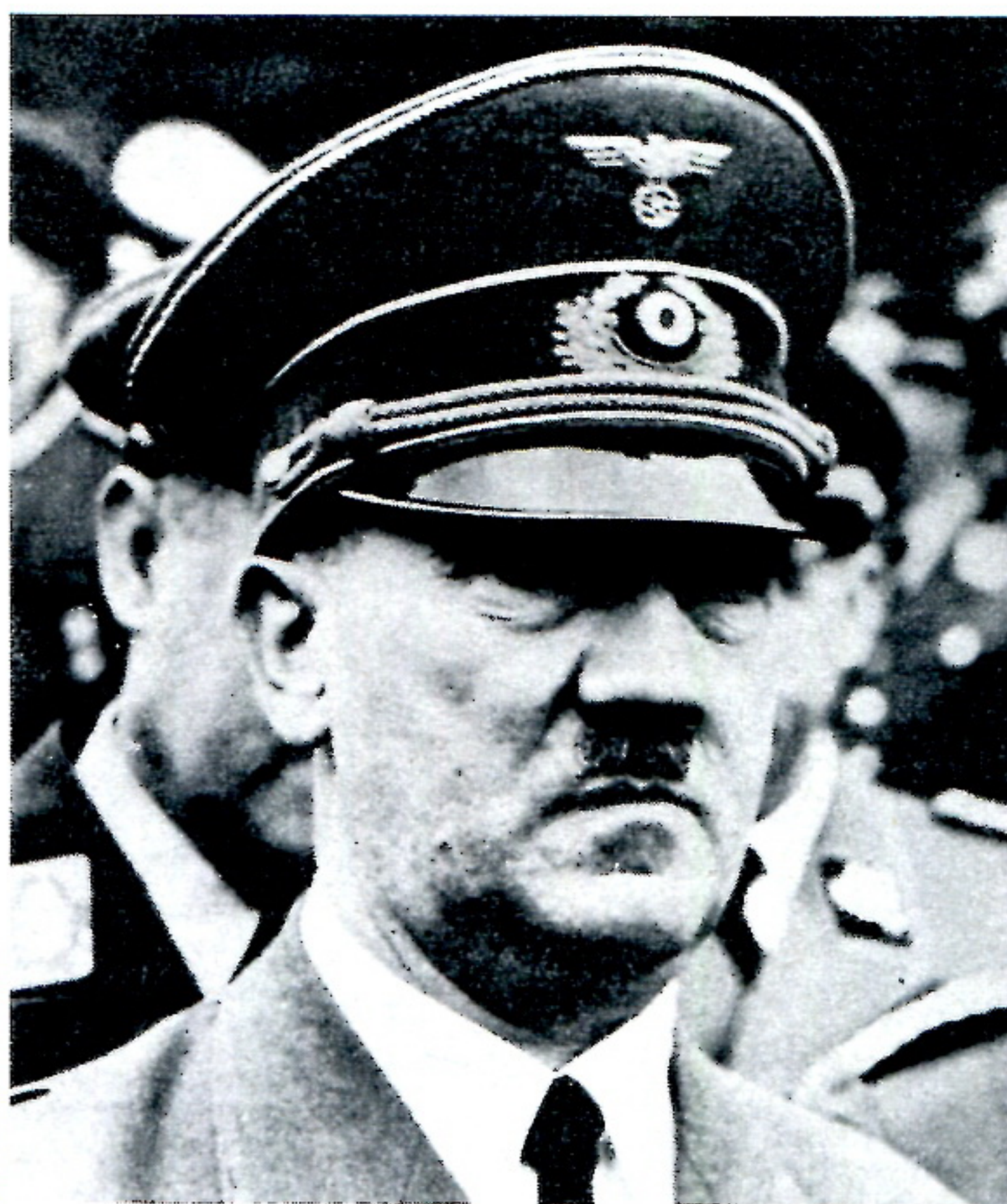
DE HUID VAN DE BEER

DR. F. R. TEN KATE

Al sinds de jaren twintig stond Hitler een vast doel voor ogen, dat hij, na aan de macht te zijn gekomen, consequent en met alle kracht heeft nagestreefd. In de eerste plaats omvatte het de opbouw van een positie die Duitsland tot een mogendheid van de eerste orde zou maken. Voorwaarden voor zo'n positie waren de Duitse heerschappij over het Europese vasteland, de nodige mogelijkheden om zich te verdedigen tegen grote mogendheden buiten dit vasteland en een ongehinderde aanvoer van grondstoffen. Ter completering zou Duitsland bovendien moeten beschikken over een (Midden-) Afrikaans koloniaal rijk. In de tweede plaats omvatte Hitlers doel de hervorming van Europa op basis van zijn radicale ideeën over de waardering van de rassen. Hitlers *doel* stond dus al omstreeks de jaren 1925—1928 vast, maar dat was niet het geval met de *weg* waarlangs dit doel moest worden bereikt. Slechts één punt was duidelijk: wilde Hitler ooit zijn doel verwezenlijken, dan zou hij in het oosten van Europa *Lebensraum* moeten veroveren, zodat Duitsland niet alleen zou kunnen beschikken over voldoende grondstoffen en een groot landbouwareaal, maar ook (en dat motief klinkt telkens opnieuw door in de plannen en notulen) onkwetsbaar zou worden voor luchtaanvallen en voor een blokkade door de zeemogendheden. Hitler heeft een oorlog tegen de Sowjetunie dan ook al heel vroeg in zijn plannen opgenomen.

Na de succesvolle overrompeling van Denemarken en Noorwegen en de onverwacht snelle overwinning in het Westen, bevond hij zich halverwege 1940 plotseling en tot zijn eigen verbazing in een strategische positie die gunstig was voor een aanval op de Sowjetunie. Slechts één factor verhinderde hem er onmiddellijk op los te trekken. Die factor was Engeland, dat in strijd met alle verwachtingen de oorlog alleen voortzette. Natuurlijk vroeg Hitler zich af waarom de Engelsen zo hardnekkig waren. Hij meende dat het antwoord op die vraag gelegen was in de Engelse hoop steun te krijgen van de Verenigde Staten en van de Sowjetunie. In die zin liet hij zich ook uit tijdens de grote conferentie die hij op 21 juli 1940 in de rijkskanselarij had met de bevelhebbers van land-, lucht- en zeemacht. Hitlers uitlatingen op die bijeenkomst waren voor Von Brauchitsch aanleiding zijn stafchef Halder reeds de volgende dag opdracht te geven de veldtocht tegen de Sowjetunie in studie te nemen.

Ongeveer in diezelfde tijd (na de rede van

Associated Press

Het doel dat Hitler voor ogen stond, maakte de aanval op de Sowjetunie onvermijdelijk.

Roosevelt op 19 juli) ging Hitler zich ook in sterkere mate bezighouden met de Verenigde Staten. Hij begreep toen dat de VS niet lijdelijk zouden blijven toezien als de machtsverhoudingen nog verder verschoven ten gunste van Duitsland. De mobilisatie van het Amerikaanse potentieel zou pas in 1941 voldoende op gang zijn om een offensief optreden mogelijk te maken. Dáárom was het des te noodzakelijker een beslissing tegen de Sowjetunie te forceren.

Met het oog op dit alles belegde Hitler op 31 juli een grote bijeenkomst op de Berghof. Sprekend over het volhouden van Engeland, bracht hij zijn argumenten betreffende Rusland en Amerika naar voren. Hierna deelde hij mee vastbesloten te zijn de Sowjetunie aan te vallen en te vernietigen. Hij gaf zelfs al in grote trekken het Duitse operatieplan aan en kwam ook verder met zoveel details, dat men met zekerheid mag aannemen dat hij zich voordien reeds door deskundigen uitvoerig op de hoogte had laten stellen van de problemen die zich zouden kunnen voordoen. Tijdens de bijeenkomst kwam ook reeds de politieke regeling na de overwinning op de Sowjetunie ter sprake: *'Ukraine, Weissrusland, Baltische Staaten an uns. Finland bis ans Weisse Meer...'*. De aanval zou in het voorjaar van 1941 moeten plaatsvinden. Hitler wilde aanvankelijk nog in de herfst van 1940

aanvallen, maar Keitel overtuigde hem van de onmogelijkheid van dit plan.

Van groot belang is ook de mededeling dat er voor de Russische veldtocht veertig nieuwe divisies zouden moeten worden gevormd — nota bene nog vóór de Slag om Engeland was begonnen! Al op 3 augustus 1940 gaf de opperste legerleiding opdracht het grensgebied in het oosten gereed te maken voor de concentratie van een aanvalslager van drie miljoen man en vliegvelden en verkeersinstallaties te verbeteren en uit te breiden. Al deze maatregelen (met de uitvoering waarvan onmiddellijk werd begonnen) gingen ten koste van de inzet tegen Engeland. Het moeilijke besluit om de invasie van Engeland al dan niet uit te voeren hebben de Duitsers overigens niet hoeven te nemen. Het lukte hun immers niet boven Het Kanaal en boven Zuidoost-Engeland de heerschappij in de lucht te veroveren, die zijzelf als noodzakelijke voorwaarde voor een invasie hadden gesteld. Door de nederlaag van de *Luftwaffe* in de *Battle of Britain* werd Hitler overigens nog gesterkt in zijn (toen reeds genomen) besluit de Sowjetunie aan te vallen. In zo'n aanval zag hij nu nog de enige mogelijkheid om Engeland tot een vrede te dwingen. Want na de vernietiging van de Sowjetunie zou hij — zonodig — niet alleen de gehele Duitse krijgsmacht tegen Engeland kunnen inzetten, maar zouden ook de Verenigde Staten als bondgenoot voor de Engelsen sterk aan waarde inboeten. Door het wegvallen van de Sowjetunie als machtsfactor zou Japan immers in de rug beveiligd zijn. Het zou daardoor een krachtige factor vormen in de Grote Oceaan en meer dan voordien het Amerikaanse potentieel binden. Ofschoon de Russen Hitlers uiteindelijke plannen kenden, verkeerden ze zich op wat hij in de nabije toekomst van plan was. De Sowjetregering had er geen flauw idee van dat Hitler haar militaire macht dermate laag aansloeg, dat hij de vernietiging van de Sowjetunie een gemakkelijker uitvoerbare operatie vond dan een aanval op de Britse posities — ja zelfs, dat hij de liquidatie van Rusland absoluut noodzakelijk achtte om later Engeland te kunnen uitschakelen. Men kan Hitlers besluit in 1941 in het oosten aan te vallen trouwens alleen maar begrijpen indien men in aanmerking neemt dat hij, en ook zijn generaals, er vast van overtuigd waren dat het zonder al te grote inspanningen zou lukken de Sowjetunie binnen een paar maanden te vernietigen.

ZIGZAG DE OORLOG IN

GER HARMSSEN

In tegenstelling tot de meeste communistische partijen, die pas na de Russische revolutie van 1917 ontstonden door scheuring en afsplitsing van de sociaal-democratische partijen, dateert het organisatorisch zelfstandige bestaan van de Communistische Partij Nederland reeds van 1909. In dat jaar kwam een groep SDAP-leden, die een revolutionair-marxistische koers voorstonden, door roeyment of uittreding buiten deze partij te staan en stichtte een eigen organisatie onder leiding van David Wijnkoop. Na de Russische revolutie nam dit partijtje de naam CPN aan. Toen de Communistische Internationale werd opgericht, werd de CPN hiervan onmiddellijk lid. In toenemende mate ging de Sowjetunie nu gelden als de verwerkelijking van de maatschappij van de toekomst die de CPN voor ogen stond. In woord en geschrift werd de buiten- en binnenlandse politiek van dit 'vaderland der arbeiders' onvoorwaardelijk gesteund en verdedigd. De solidariteit met de Sowjetunie gold als een toetssteen voor werkelijke progressiviteit. In dit opzicht stond de CPN in Nederland volstrekt alleen, ook binnen de politieke linkerzijde van ons volk.

De Nederlandse regering, daarin gesteund door de pers, stond niet alleen volstrekt afwijzend tegenover de Sowjetunie en de door haar voorgestane atheïstische wereldbeschouwing en communistische maatschappijorde, maar weigerde ook op basis van een *de facto*-erkenning diplomatieke betrekkingen met dit land aan te knopen. Zwaarder dan de oliebelangen en de eventuele handelsvoordelen wogen de angst dat een Sowjet-vertegenwoordiging in ons land als een centrale voor communistische propaganda en ondermijnende activiteit zou fungeren en de afkeer van een staat die met één penne-streek haar schulden annuleerde en een god loochende die bijzonder aan dit privaat-eigendom hechtte. De Nederlandse minister van buitenlandse zaken, Van Karnebeek, verdedigde in de Tweede Kamer deze afwijzende houding en uit wat hij daarover op 19 maart 1924 zei, krijgt men de indruk dat er inderdaad sprake was van 'wegen'. De gehele Kamer, met uitzondering van de communisten, steunde de minister en ook Troelstra nam het zeer nadrukkelijk voor de bewindsman op. Ook later, in de jaren dertig, kwam er geen verandering in deze afwijzende houding. Toen in 1934 dertig lidstaten van de Volkenbond op initiatief van Frankrijk de Sowjetunie uitnodigden tot de organisatie toe

David Wijnkoop, de leider van de groep SDAP-leden die in 1909 de CPN oprichtten.

te treden en de Russen die uitnodiging accepteerden, verklaarden alleen Zwitserland, Portugal en Nederland zich tegen. Toen deze kwestie in de Tweede Kamer aan de orde kwam, bleek men weliswaar niet meer zo eensgezind als tien jaar eerder, maar stond nog wel de gehele rechterzijde achter de regering. Zelfs zou het haar liever zijn geweest, zo bleek uit de discussies, als Nederland duidelijk had laten uitkomen dat het in de Volkenbond niet wenste samen te werken met een land dat op een zo infame wijze de christelijke godsdienst afwees. En zo kon het gebeuren dat Nederland bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog wel diplomatieke betrekkingen onderhield met Hitler-Duitsland, maar niet met de Sowjetunie.

Nadat de CPN in de jaren twintig door een viertal scheuringen verzwakt en verlamd was geweest, groeide de partij in de jaren van crisis en werkloosheid uit tot een hechte en goedgedisciplineerde organisatie. Het leden-tal steeg van 1100 in 1930 tot 6000 in 1934 en bedroeg bij het uitbreken van de oorlog ongeveer 10.000. Het aantal op de CPN uitgebrachte stemmen steeg ook, maar niet in die mate. In 1929 waren het er ongeveer 70.000; in 1933 steeg dat aantal tot 120.000 en liep daarna nog maar langzaam omhoog. Aanvankelijk overzag de CPN — evenmin als de Komintern — niet de gevolgen en

consequenties die het aan de macht komen van Hitler zou hebben. Toen duidelijk werd dat dit de ondergang inluidde, niet alleen van de communistische arbeidersbeweging, maar ook van de door haar op leven en dood bestreden socialistische arbeidersbeweging, besloot de Komintern, wel wat laat, de broederstrijd te staken en te streven naar een eenheidsfront, niet alleen met de socialisten maar met alle democratische krachten. Uiteraard werd dit toen ook de politieke koers van de CPN, zij het dat die weinig succes had doordat de SDAP de communisten geen duimbreed tegemoet kwam. Wel werkten communisten en sociaal-democraten samen in de 'Hulp-aan-Spanje'-comités, die tijdens de Spaanse burgeroorlog de republikeinse regering steunden, en in het antifascistische comité 'Waakzaamheid'.

Het Duits-Russische niet-aanvalsverdrag van 23 augustus 1939 maakte een abrupt einde aan de tactiek van een antifascistisch eenheidsfront. De CPN ging zich weer uitsluitend wijden aan het organiseren van en steun verlenen bij conflicten tussen arbeiders en ondernemers. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog plaatste de CPN-leiding zich op het standpunt dat het conflict van weerszijden een imperialistische aangelegenheid was, waarin de arbeiders geen stelling mochten nemen; het Engelse imperialisme werd daarbij nog zwarter en perfider afgeschilderd dan het Duitse. Het extreemst werd dit standpunt verdedigd door de algemeen secretaris van de CPN, Paul de Groot. In 1938 was hij C. Schalker opgevolgd als politiek leider van de partij en anders dan deze voerde De Groot een uitermate persoonlijk bewind. Niet alle leden waren het in die dagen eens met zijn standpunt. Het communistische kamerlid L. de Visser bijvoorbeeld steunde de militaire maatregelen die de regering in augustus en september 1939 nam, omdat deze naar zijn mening konden bijdragen tot de verdediging van de nationale zelfstandigheid van ons volk. Maar hij zei erbij dat deze steun niet mocht worden uitgelegd als een blijk van vertrouwen in de regeringspolitiek. Dat de leden van de CPN, die juist door hun sociale opstandigheid meer dan hun portie aan crisissellende te verwerken hadden gekregen (vooral in de vorm van langdurige werkloosheid), weinig voelden voor de verdediging van het vaderland, d.w.z. van de bestaande maatschappelijke orde, ligt voor de hand. De politieke situatie werd voor de CPN nog gecompliceerder toen de oorlog in mei 1940

ook Nederland bereikte. In de partijleiding traden duidelijke meningsverschillen aan de dag. In wezen draaiden die om de beoordeling van het karakter van de Tweede Wereldoorlog en om de houding die de communisten dienden aan te nemen tegenover de Duitse bezetting. Er waren drie standpunten te onderscheiden. Ten eerste dat van de partijtheoreticus Alex de Leeuw. Hij was van mening dat het hier ging om een bevrijdingsstrijd tegen de fascistische overweldiging en bepleitte daarom een front van alle nationale krachten die bereid waren zich tegen het fascisme te keren. Ten tweede was er een groep die de opvatting huldigde dat de oorlog weliswaar in hoofdzaak een conflict was

van mening dat deze was uitgelokt door het Engelse imperialisme, de Nederlandse bourgeoisie en de sociaal-democratie, met voorop Koos Vorrink, die 'de Engelse zaak zo vurig bemind en verdedigd' had. 'Het Nederlandse volk heeft nooit vijandschap tegenover het Duitse volk gekoesterd en ook thans kan zulks slechts de blik verduisteren, die op het opsporen van de schuldigen in eigen land gericht moet zijn.' Het redactionele artikel in het juninummer van 'Politiek en Cultuur' had dezelfde strekking, maar ging nog een stap verder door op te roepen tot neutraliteit: 'Dit betekent ook dat het Nederlandse werkende volk tegenover de bezetter van ons land een correcte houding moet aannemen.'

Links: het CPN-kamerlid Lou de Visser, die het niet eens was met het standpunt van Paul de Groot en in 1939 onder andere zijn stem gaf aan de militaire maatregelen van de Nederlandse regering.

Onder: de eerste pagina van het artikel in het juninummer van 'Politiek en Cultuur', waarin Paul de Groot de Nederlandse arbeiders opriep zich tegenover de Duitse bezetters correct te gedragen.

Rechts: na aanmaningen uit Moskou en nadat plaatselijk reeds illegale communistische bladen het licht hadden gezien, verscheen in november 1940 tenslotte 'De Waarheid'.

tussen imperialistische machten die beide bestreden dienden te worden, maar dat het op de weg van de arbeidersklasse lag zich vooral met kracht te keren tegen het imperialisme dat haar op dat moment onderdrukte en uitbuitte. Volgens deze groep moest de CPN zich derhalve met alle middelen keren tegen de bezetter. Dit werd spoedig ook het standpunt van de leiding van de Komintern toen deze zich bedrogen zag in haar verwachting dat de twee oorlogvoerende machten elkaar in een langdurige worsteling ongeveer in evenwicht zouden houden en geconfronteerd werd met het ontzaglijk gegroeide militaire en economische potentieel van Duitsland. Ten derde vertolkte De Groot korte tijd het standpunt dat in zijn extreemste vorm beleden was door de leiding van de Noorse communistische partij in het begin van de Duitse bezetting van Noorwegen, namelijk dat van een neutrale houding jegens de bezetter. Terwijl de sociaaldemocraten onderdoken en hun kranten niet meer legaal konden verschijnen, bleven de Noorse communisten in hun partijgebouw rustig aan het werk, hun blad kwam legaal uit en ze riepen op tot staking van het verzet tegen de Duitse bezetters. Al ging De Groot niet zó ver, toch zag ook hij mogelijkheden voor legale activiteit. En toen Seyss-Inquart op 24 juni 1940 het door de Nederlandse regering uitgevaardigde verschijningsverbod voor de nationaal-socialistische en communistische pers officieel introk, probeerde hij het partijdagblad en het theoretisch maandblad weer te laten verschijnen. Het bleef bij één nummer van elk, die echter beide veel beroering in de partij verwekten. In het nummer van 26 juni 1940 van het 'Volksdagblad' leverde de hoofdredactie commentaar op de Duitse agressie. Zij was

VIJF HISTORISCHE DAGEN

In de vroege ochtend van de tiende Mei begonnen vijf dagen, die voor altijd hun stempel op het leven van het Nederlandse volk hebben gedrukt.

Als een wervelwind stormde de Europese oorlog over ons land en rukte het uit de sfeer van schijnbare rust en onwaarschijnlijke moedelijkheid, waarin de neutraliteitszwendel het had gebracht.

Nederland maakt thans kennis met de harde werkelijkheid van het tijdvak waarin wij leven.

Hoe kon dit alles gebeuren?

Bij het overdenken van de jongste gebeurtenissen en hun waarschijnlijke uitwerking op de toekomst van ons volk, moet men zich herinneren dat reeds in de vorige wereldoorlog Lenin, naar aanleiding van de doortocht der Duitse troepen door België, er op wees dat men de gebeurtenissen niet naar hun uiterlijke verschijningsvorm moet beoordelen, doch de innerlijke drijfveren daarvan moet blootleggen.

Indien men thans vraagt wat de innerlijke drijfveren waren die Nederland in de oorlog gestort hebben, dan antwoorden wij: Naast het feit van de oorlog zelve was de voornaamste drijfveer de Engelse oorlogs-politiek en de medeplichtigheid daaraan van de Nederlandse grote financiers en kapitalisten.

Ontelbare malen hebben wij in het jongste verleden aangevoerd, betoogd, bewezen, ja, hebben wij het uitgeschreeuwd, dat de oorlogs-politiek der Geallieerden, die alle kleine volkeren het recht tot neutraliteit ontzegt, ook ons land in de oorlog zou drijven.

Het feit dat de Duitse troepen het eerst onze grenzen overschreden hebben, doet daar niets aan af.

Het bewijst slechts dat Duitsland sneller handelde dan Engeland en Frankrijk.

Het is echter de Britse oorlogspolitiek die ons land welbewust in de positie heeft gebracht, waaruit voor ons volk zoveel leed voortvloeit.

Deze Britse politiek is er op gericht de oorlog zo lang mogelijk te rekken, zoveel mogelijk landen en volkeren er in te drijven om voor de Britse imperialistische belangen te vechten en te bloeden.

Daarvan is ook het Nederlandse volk het slachtoffer geworden. Dit was mogelijk doordat de doorslaggevende klieken der olie-kapitalisten, der rubber-aandeelhouders, de grote koloniale en wereld-financiers van Nederland door hun winstbelang met Groot-Brittannië

Toen verscheidene vooraanstaande partijleden drukproeven van dit artikel onder ogen kregen, kantten ze zich fel tegen het afdrucken ervan. Daan Goolooze, die voor de Komintern een net van geheime verbindingen had opgebouwd, nam via Brussel contact op met Moskou. Men achtte het unaniem onjuist een dergelijk artikel af te drukken. De Groot dreef zijn zin echter door en het nummer verscheen toch. Tot eer van de leden van de CPN dient gezegd dat zij het bewuste nummer van het 'Volksdagblad' in verscheidene plaatsen weigerden te verspreiden.

Reeds voor 10 mei 1940 was het de CPN-leiding duidelijk dat Nederland in de oorlog betrokken zou raken. En ook al zou het mis-

werkverschaffing. Omdat staken verboden was, kregen deze sociaal-economische conflicten een directe, politieke betekenis. Begin 1941 volgde de onrust op de Amsterdamse scheepswerven toen daar het bericht binnenkwam dat drieduizend arbeiders naar Duitsland zouden worden gestuurd. Het kwam tot een staking waarbij CPN-leden een leidende rol speelden. Al deze acties culmineerden tenslotte in de Februaristaking, die eveneens door de CPN werd georganiseerd. Hierbij dient vermeld dat diverse CPN-leden dit met de dood moesten bekopen. Op 6 maart 1941 viel Leen Schijvenschuurder als eerste Nederlander voor een Duits vuurpeloton. Hij was communist en

ten wel moesten samenwerken met andersdenkenden, maar 'een dergelijke samenwerking is echter volkomen uitgesloten voor wat betreft de groepen die de opdrachten van Engeland en van de Nederlandse regering in Londen uitvoeren en door het Nederlandse imperialisme worden geleid'. Daarom, zo concludeerde de brief, moeten ook de sociaal-democratische leiders op de scherpste wijze worden bestreden. Alex de Leeuw, die nog steeds pleitte voor een antifascistisch eenheidsfront, kreeg van De Groot te horen: 'Zelfs heeft een voormalig lid van het partijbestuur een voorstel gedaan om met alle anti-Mussert- en anti-Duitse groepen (...) samen te werken (...). Het doen van derge-

schien lukken een tijdlang een bepaalde legale activiteit te handhaven — het was in elk geval nodig, zo stelde het partijbestuur nadrukkelijk, zich voor te bereiden op de illegaliteit. Na 15 mei werd onder leiding van De Groot een driemanschap gevormd dat de plaats van de partijleiding innam. Op zichzelf was de CPN niet onbekend met illegale activiteiten. Omdat in het bedrijfsleven en bij de overheid communisten over het algemeen werden geweerd, werkten de leden van de CPN voor een deel al illegaal. Bovendien hadden duizenden Duitse communisten de wijk genomen naar Nederland en om niet het risico te lopen weer over de grens gezet te worden, leefden ze ondergedoken bij geestverwanten. Een grote illegale hulporganisatie zorgde voor geld en adressen en trachtte geheime agenten en spionnen te weren. En tot slot gaf de Komintern vanuit Nederland en met hulp van CPN-leden medeleiding aan de illegale communistische partijen in Duitsland en Nederlands-Indië. Met behulp van geheime radiozenders werd contact onderhouden met Moskou, de zetel van de Kominternleiding. Al deze vooroorlogse ervaringen maakten de CPN bijzonder geschikt voor de illegaliteit. Het is dan ook niet verwonderlijk dat zij de enige Nederlandse partij was die als zodanig in de illegaliteit ging.

Aanvankelijk bestond de activiteit van de illegale CPN vooral in het organiseren van acties ter verbetering van de levensomstandigheden der arbeiders. Dat ook onder de gewijzigde omstandigheden van de nazibezetting verzet mogelijk bleef, toonden de communisten reeds eind oktober 1940 aan door de organisatie van wekenlange acties, stakingen, demonstraties en petitionnementen onder de duizenden arbeiders van de

jood. Zijn dood weerlegt twee mythen tegelijk.

Maar al is het dus niet waar dat de CPN pas in verzet gekomen zou zijn na de Duitse aanval op de Sowjetunie, het driemanschap dat de partij leidde, moest aanvankelijk wel enige aarzeling overwinnen voor het overging tot het voeren van een centrale politieke propaganda tegen het fascisme. In september 1940 kwam er via een geheime radiozender een telegram binnen van de Kominternleiding in Moskou met de vraag waar de illegale landelijke krant bleef en wat er gedaan werd aan sabotage. Dat ook de leden ongeduldig werden, blijkt uit de pogingen van plaatselijke communistische groepen om een krant uit te geven. Al in juni 1940 zag in Lemmer een krant het licht; een groep in Arnhem gaf 'Tribunaal' uit; in Utrecht verscheen vanaf juli 'Economisch Nieuws' en het eerste nummer van 'Noorderlicht' (Groningen) kwam uit in oktober. Het waren alle illegale communistische uitgaven die verschenen voor de landelijke leiding in november met 'De Waarheid' kwam, het blad waarin tenslotte alle lokale en regionale bladen zouden opgaan. Door de barbaarse handelingen van de bezetter werd de CPN-leiding onontkoombaar de weg opgedreven van een strijd met alle middelen tegen het fascisme. Maar politiek plaatste ze zich nog op het standpunt dat de oorlog een strijd was tussen twee imperialistische rovers en dat de arbeiders moesten blijven streven naar een proletarische revolutie. Een overschatting van de Februaristaking gaf aan deze laatste opvatting extra voedsel. In een 'Politieke brief over de nationale en joodse vraagstukken onder de huidige omstandigheden', gedateerd 27 februari 1941, schreef De Groot dat communis-

lijke voorstellen of het ondersteunen daarvan betekent een breuk met het communisme; wie dergelijke voorstellen doet, plaatst zichzelf daardoor buiten onze rijen.'

De Duitse aanval op de Sowjetunie verraste het driemanschap. Pas toen de Komintern na een paar weken radiografisch bekendmaakte dat niet de proletarische revolutie, maar de nationale bevrijdingsstrijd het doel moest zijn, gooide ook De Groot het roer om. In een politieke brief van februari 1942 staat: 'dat ook ons eerste en voornaamste doel moet zijn de nazi-overweldigers van ons grondgebied te verjagen (...) Het gaat om de nationale bevrijding en om het herstel van de verworven democratische vrijheden (...) zoals zij in de Nederlandse grondwet zijn neergelegd.'

Overigens had deze politieke koerswijziging vooralsnog weinig invloed op de groeiende verzetsactiviteit van de illegale CPN. De leden die bij deze activiteiten betrokken waren, hadden sedert de Februaristaking meer ernst gemaakt met het opbouwen van een illegaal bestaan. Het gevolg hiervan was dat de CPN-organisatie weinig schade ondervond van de golf van arrestaties die volgde op het uitbreken van de oorlog tussen Duitsland en de Sowjetunie. De slachtoffers waren voor het merendeel communisten die om allerlei redenen, bijvoorbeeld omdat ze te bekend waren, voorlopig buiten het illegale werk waren gebleven en in reserve werden gehouden. Dit op non-actief gesteld zijn leidde echter op den duur tot verslapping van de waakzaamheid en werkte een zekere zorgeloosheid in de hand. Tot de honderden gearresteerden behoorde het kamerlid L. de Visser. Hij en velen met hem zouden de gevangenschap niet overleven.

DUITSE EN RUSSISCHE STRIJDKRACHTEN
IN 1941

**KWALITEIT
EN
KWANTITEIT**

DR. F. R. TEN KATE

Fotoarchief Spurnestad

De Duitse strijdmacht die op 22 juni 1941 de Russische grens overschreed, was op dat ogenblik de modernste en beste ter wereld, zowel wat uitrusting als gehardheid betreft.

De kern van de Duitse landmacht werd gevormd door de tankdivisies, 21 in getal. In totaal bezat Duitsland in 1941 5262 tanks, waarvan er 3332 tegen Rusland werden ingezet. Voor de directe samenwerking met de pantser troepen beschikte het Duitse opperbevel over 14 gemotoriseerde infanteriedivisies, waaronder 3 van de *Waffen-SS*. Aan volwaardige infanterie bezat de *Wehrmacht* 124 normale infanteriedivisies, 6 *Gebirgsdivisionen* en 1 *SS-Polizeidivision*, tezamen 131 goed uitgeruste divisies. Voorts

waren er 41 divisies met beperkte gevechtskracht voor opdrachten van secundair belang, plus nog 1 bereden cavaleriedivisie. Zwakke punten in deze voortreffelijke strijdmacht waren het gebrek aan automaterieel en motorbrandstof, de geringe omvang van genietroepen voor de aanleg en het onderhoud van wegen en het kleine aantal reservetroepen: tot 1 oktober 1941 zouden slechts 370.000 man beschikbaar komen voor compensatie van de geleden verliezen. In totaal had Duitsland in juni 1941 7.234.000 man onder de wapenen, van wie er 3.200.000 bestemd waren voor de inval in de Sowjetunie. De *Luftwaffe* telde in juni 1941 3440 vliegtuigen, waarvan 2200 in eerste lijn; van deze

3440 werden er 2000 tegen de Sowjetunie ingezet. Ze werden hoofdzakelijk gebruikt in samenwerking met de grondtroepen en in het bijzonder met de tankdivisies.

De Duitse oorlogsindustrie werkte in 1941 nog in een tempo dat voor het tweede oorlogsjaar merkwaardig laag lag. De munitieproductie was in 1941 ruim 60% kleiner dan in 1940! Het was dus zeer de vraag of de stootkracht van de Duitse troepen, die onvermijdelijk moest verzwakken tijdens een opmars over duizenden kilometers, op peil kon worden gehouden.

De strijdkrachten van de Sowjetunie hadden, wat opleiding en organisatie betreft, een voor-sprong op de Duitse. Sinds 1921 waren jaar-

lijks lichten opgeleid, zodat er minstens 15.000.000 reservisten ter beschikking stonden. Aan de uitrusting van deze enorme mensenmassa werd echter een grens gesteld door de productiecapaciteit van de Russische industrie. Het heeft dan ook maanden geduurd voordat het Russische numerieke overwicht aan het front voor de Duitsers een gevaar werd. Er bestaan uiteenlopende schattingen van het totaal aantal troepen dat de Russen in 1941 onder de wapenen hadden. De hoogste ervan spreekt over 9.000.000 man, met inbegrip van de reserves die tijdens de veldtocht werden gemobiliseerd. Van die 9.000.000 zouden er naar zeer betrouwbare gegevens op 22 juni 1941 4.700.000 paraat

verlenen van steun aan de infanterie. Elke infanteriedivisie bezat dan ook, alweer in tegenstelling tot de Duitse, een bataljon tanks. De Russen hadden in 1941 ongeveer 24.000 tanks, terwijl de industrie er elke maand 1500 afleverde. Deze waren echter qua type grotendeels verouderd. Pas van 1939 af was de productie begonnen van een moderne, middelzware tank, de later zo bemaamde T-34, die beter was dan alles wat de Duitsers in het veld konden brengen en die voor hen dan ook als een bittere verrassing kwam. Het Russische gemotoriseerde materieel was eenvoudiger van constructie dan het Duitse, maar veel beter afgestemd op de Russische omstandigheden en afstanden. Dit gold nog

werd gehandhaafd. Als men afziet van het grotere vermogen van de Russen om ontberingen te verdragen, leidt een vergelijking van de Duitse met de Russische krijgsmacht tot de tegenstelling 'kwaliteit'—'kwantiteit'. De Rode luchtmacht telde waarschijnlijk meer dan 10.000 vliegtuigen, terwijl de vliegtuigindustrie verder een capaciteit had van 1800 machines per maand. Het merendeel van de toestellen was echter sterk verouderd en nachtjagers ontbraken geheel. Radar hadden de Russen niet. Van de luchtmachten der grote mogendheden was de Russische in 1941 de achterlijkste. Ook bij de Russen werd de luchtmacht hoofdzakelijk gebruikt om de grondstrijdkrachten te steunen.

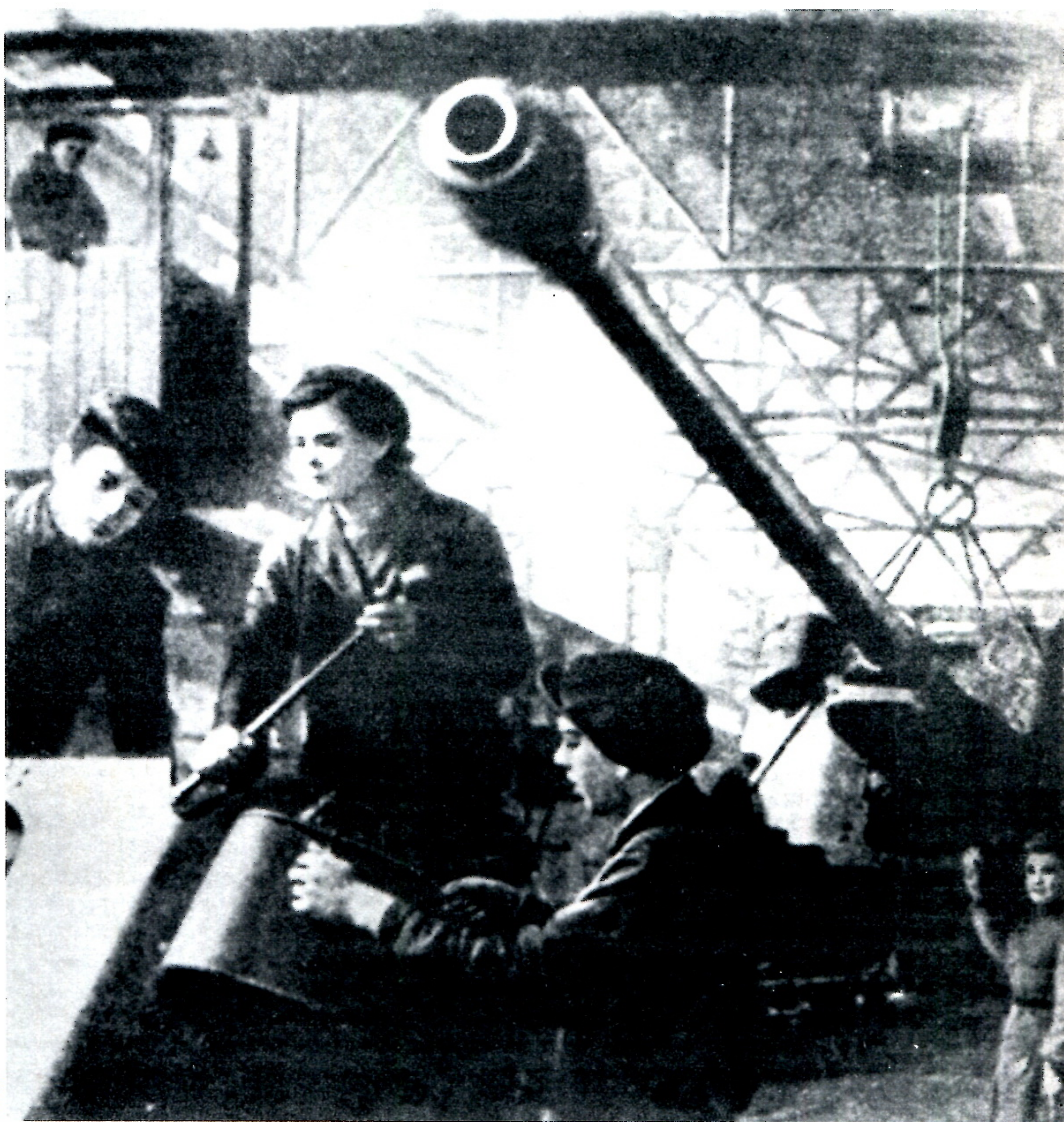

Fotoarchief Spaarnestad

Boven: lopende-bandproductie van Duitse Junkers Ju-88-bommenwerpers. In kwaliteit overtrof de Duitse wapenning aanvankelijk die van de Sowjetunie.

Rechts: de Russische wapenindustrie maakte 1500 tanks per maand. Pas na 1941 kwam de productie op gang van typen die superieur waren aan de Duitse 'Panzer'.

Links: produktielijn van Duitse tanks. Voor het tweede oorlogsjaar lag de productie van de Duitse wapenindustrie in 1941 nogal laag, hetgeen zich in Rusland zou wreken.

Anco

zijn geweest. Ongeveer 2.500.000 man van deze parate troepen zou in het westelijke grensgebied gelegerd zijn geweest. Nadat de strijd was ontbrand, identificeerde de Duitse inlichtingendienst in totaal 265 grote eenheden: 173 infanteriedivisies, 33 cavaleriedivisies, 14 tankdivisies en 45 gemotoriseerde en gemechaniseerde brigades. Deze brigades waren te vergelijken met de Duitse gemotoriseerde infanteriedivisie, versterkt met tanks; ze traden voornamelijk op binnen het verband van gemechaniseerde korpsen. Het gebruik van het Russische pantserwapen was, in tegenstelling tot dat van het Duitse, nog veelal in overeenstemming met de ideeën van 1918 en dus voornamelijk gericht op het

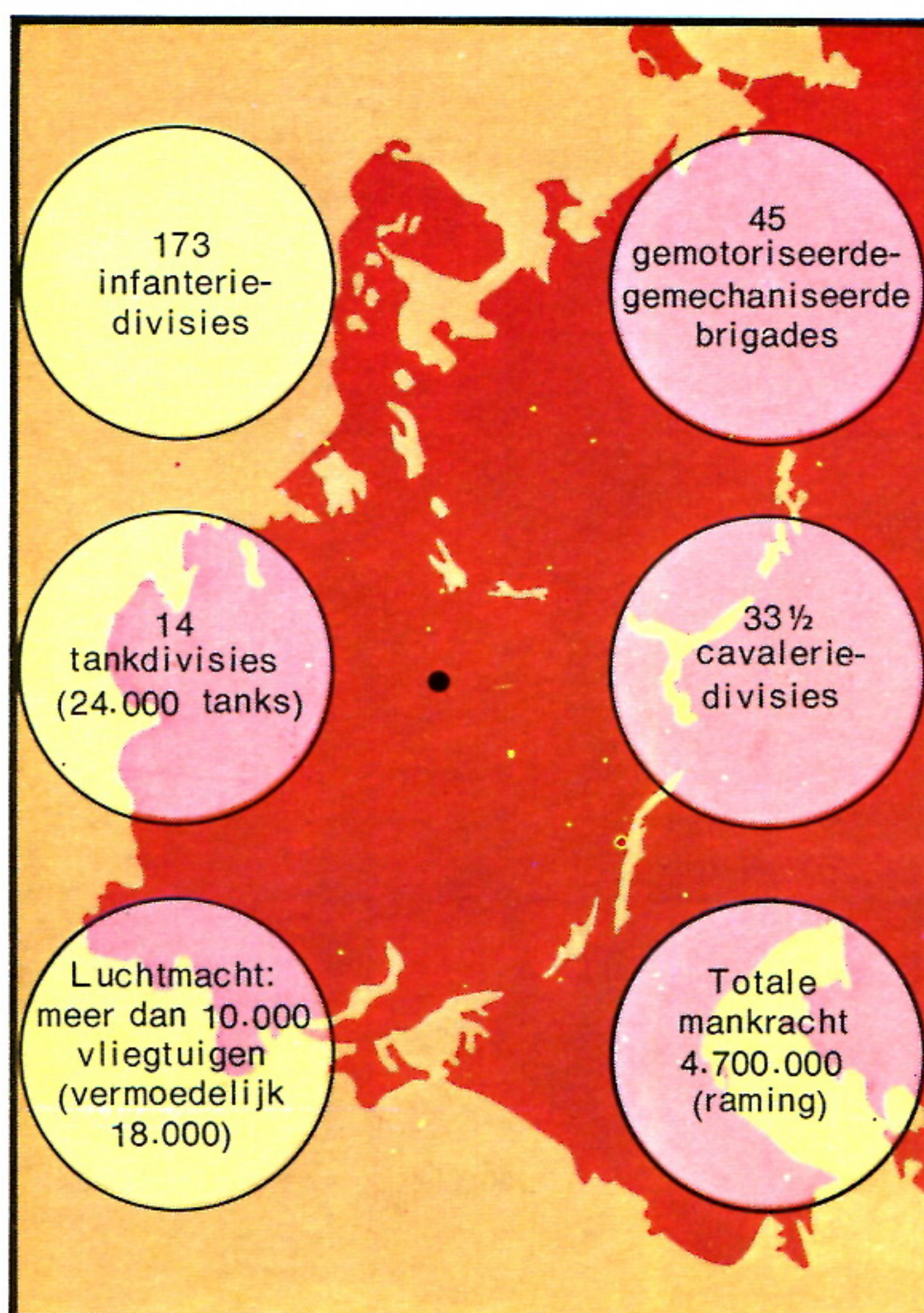
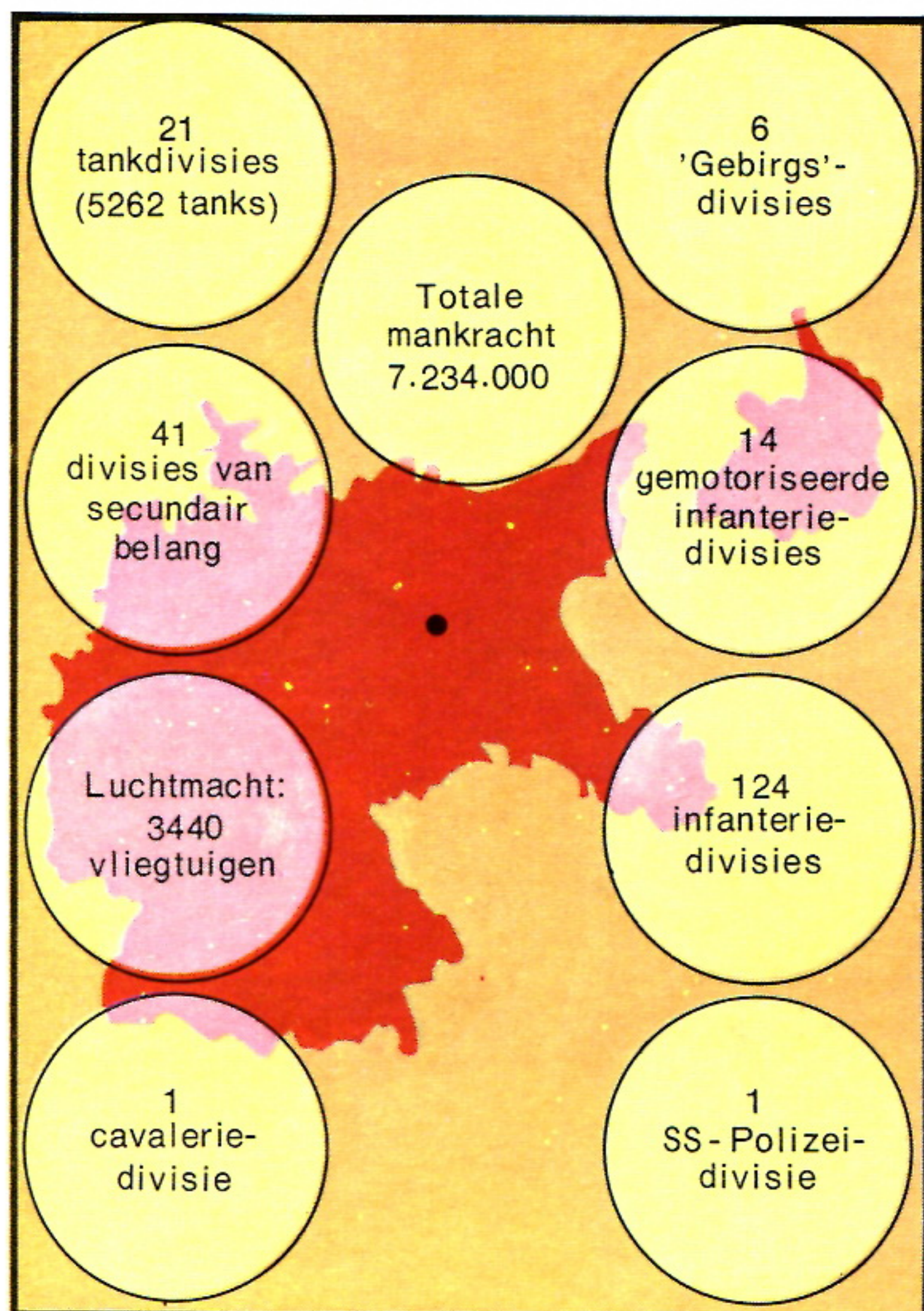
sterker voor de winterkleding en uitrusting. Een van de grootste leemten in de Russische wapenning was het tekort aan pantserbestrijdingsmiddelen. Verder was de verbindingsapparatuur weinig geschikt voor een goede bevelvoering en aanvankelijk zelfs niet voldoende om vanuit de infanteriestellingen het vuur van de artillerie te leiden. Beide legers waren gewend aan een zeer strenge discipline, al had de Duitse soldaat in het algemeen en de Duitse bevelhebber in het bijzonder, een iets grotere speelruimte voor eigen initiatief. Vooral na de 'zuiveringen' van 1936—1938 was bij de Russen de nadruk gelegd op een kadaverdiscipline, die door officieren van het 'bullebaktype' streng

Zoals we hebben gezien, had Hitler een lage dunk van het weerstandvermogen van de Sowjetunie. Dit oordeel berustte voor een deel op de — min of meer juiste — gegevens betreffende de geringe kwaliteit van de Russische leiding en de wapenning. Voor een ander deel was het echter gebaseerd op een vooropgestelde mening over de greep van het communistische regime op de bevolking en op een schatting van de kwantiteit van reserves en uitrusting. Beide bleken onjuist. De vernietiging van de Sowjetunie moest met het oog op de groeiende kracht van Engeland en de Verenigde Staten in 1941 worden voltooid. In verband met de modderperiode in de herfst en de daaropvolgende barre winter,

was voor operaties op grote schaal alleen de periode van midden mei tot midden oktober beschikbaar. Zoveel tijd dachten de Duitsers echter niet nodig te hebben; in de bevelen vinden we met zoveel woorden de veronderstelling dat acht tot tien weken voldoende zouden zijn om de Sowjetunie te vernietigen. Op welke wijze kon een grote mogelijkheid met zo'n uitgestrekt territorium als de Sowjetunie in zo'n korte tijd verslagen worden? Behalve dat de parate troepen in het grensgebied vernietigd moesten worden, diende natuurlijk te worden voorkomen dat de Sowjetunie haar ontzaglijke reserves in de strijd zou werpen. Dit kon alleen gebeuren door de gebieden te bezetten waar zich de grote Rus-

sische hulpbronnen bevonden. Nu was het voor de Duitsers een voordeel dat deze gebieden voornamelijk in Europees-Rusland lagen. Indien het gebied ten westen van de lijn Archangelsk-Wolga-Astrachan bezet kon worden, zou de Sowjetunie 76% van haar bewapeningsindustrie en 90% van haar petroleumproductie verliezen en dat verlies werd, terecht, fataal geacht. En dus kregen de Duitse legers opdracht deze lijn te bereiken. Om die opdracht te kunnen vervullen, en dat nog wel in zo korte tijd, moesten de Duitsers op nog grotere schaal dan voorheen de nieuwe strijdmethode toepassen waarmee ze ook in Polen en Frankrijk in korte tijd zulke grote successen hadden behaald. De

tanks moesten daartoe worden geconcentreerd in grote pantsergroepen die als brede en diepe wiggen de parate troepen in het grensgebied van de tegenstander moesten doorklieven, daarbij gesteund door de luchtmacht, die in de rug van de vijandelijke legers bovendien de verbindingslijnen zou moeten verbreken. Eenmaal door de linies gebroken, moesten de pantserwieggen naar binnen zwenken en de afgesneden vijand omsingelen. De Duitsers noemden deze strijdmethode het *Keil-und-Kessel-Verfahren* (wig-en-ketelmethode). Eenmaal omsingeld zouden deze *Kessel* het slechts korte tijd kunnen uithouden. Na aldus de parate troepen van de tegenstander in grote omsingelingsslagen ver-

Links: numeriek gezien waren de legers van de Sowjetunie in 1941 al duidelijk sterker dan die van de invaller. Pas later echter kwam dit overwicht tot uitdrukking in de resultaten van de strijd.

Linksonder: jonge vrouwen uit Oezbekistan oefenen zich in het gebruik van wapens. Wat opleiding en organisatie betreft, bezat het Rode Leger een voorsprong op de Duitsers.

nietig te hebben, was het zaak zo snel mogelijk op te rukken naar de genoemde lijn, zodat de vijand geen tijd zou krijgen om intussen reserves te mobiliseren en daarmee de Duitse opmars te vertragen tot het begin van de modderperiode.

De natuurlijke gesteldheid van de Sowjetunie maakt het een uit het westen naderende aanval niet gemakkelijk, vooral niet wanneer hij over een moderne strijdmacht beschikt. Twee grote moerasgebieden — de bekende Pripjatmoerassen en de minder bekende Baltische woud- en moeraszone — beperken de toegang tot het land tot drie naar verhouding smalle, hoger gelegen landstroken, die bekend staan als (van noord naar zuid) de Baltische Rug, de Westrussische Rug en de Zuidrussische Rug. Het spreekt vanzelf dat de Duitse aanval deze natuurlijke aanvalsrichtingen moest volgen. Op deze ruggen bevonden zich, al even natuurlijk, de Russische parate troepen, terwijl over deze ruggen, langs de vroegere grens met Polen en de randstaten, bovendien een bunkerlinie was aangelegd, die de Duitsers betitelden met de weidse naam 'Stalinlinie'.

Er werden dan ook drie Duitse legergroepen gevormd: de noordelijke, die van Oost-Pruisen uit over de Baltische Rug via Riga moest oprukken naar Leningrad en ten oosten van het Ladogameer contact moest maken met de Finse troepen, die aan de strijd zouden deelnemen om de gebieden te heroveren die in de Winteroorlog verloren waren gegaan. Deze legergroep beschikte over één pantsergroep, die de Russische parate troepen naar de Oostzeekust moest opjagen en zo omsingelen. Op de Westrussische rug moest de centrale legergroep met twee pantsergroepen de Russen in de tang nemen en oprukken naar Moskou. Op de Zuidrussische Rug moest de zuidelijke legergroep in de richting van Kiew en de Don trekken. Haar enige pantsergroep moest de Russische parate troepen naar de kust van de Zwarte Zee manoeuvreren. Hitler had zich ten behoeve

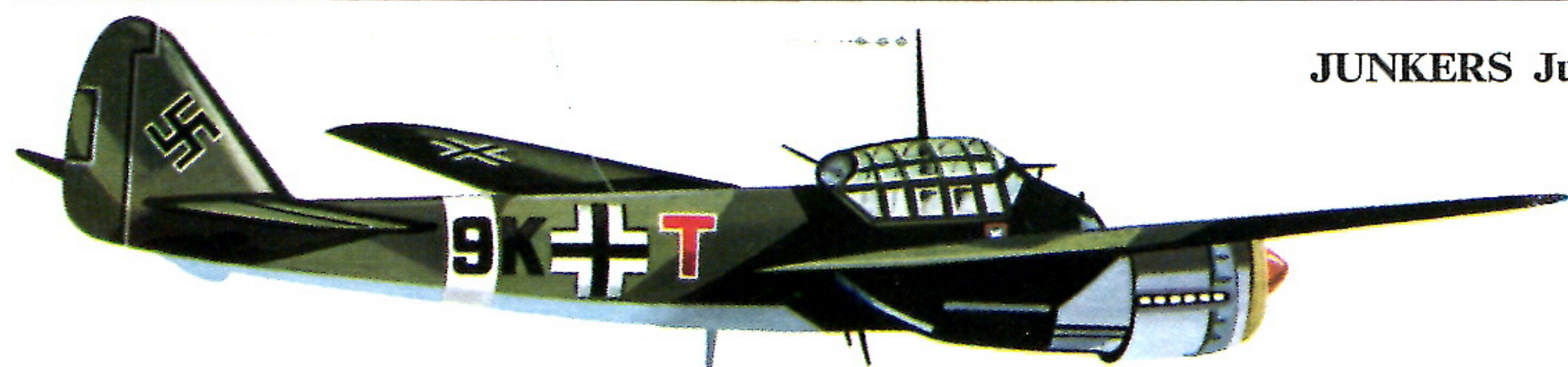
Fotoarchief Spaarnestad

van deze laatste aanval verzekerd van de medewerking van Hongarije en Roemenië. Toen Joegoslavië zich begin april verzette tegen aansluiting bij de As, had de in woede ontstoken Hitler besloten ook dit land te bezetten. De troepen die hij daarvoor nodig had, moesten evenwel ook deelnemen aan de aanval op Rusland. Daarom werd besloten de Russische veldtocht uit te stellen; het begin ervan werd nu bepaald op 22 juni 1941. De plannen droegen de codenaam *Barbarossa*. In totaal zouden 19 pantserdivisies, 14 gemotoriseerde infanteriedivisies, 1 cavaleriedivisie, 1 *Polizei*-divisie (infanterie), 4 *Gebirgsdivisionen*, 103 infanteriedivisies met volledige gevechtswaarde en 11 infanteriedi-

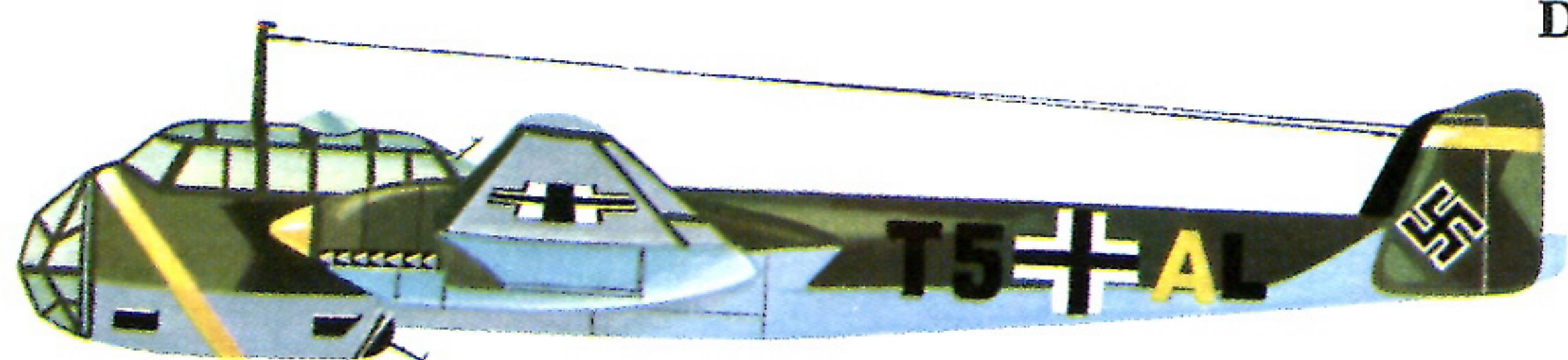
visies voor bezettingstaken, tezamen 153 divisies, versterkt met 51 divisies van de bondgenoten, aan de veldtocht deelnemen. De overige Duitse troepen moesten de bezette gebieden bewaken en deze verdedigen tegen Engelse aanvallen.

Tegelijk met de veldtocht werden voorbereidingen getroffen voor de uitbuiting van het te bezetten gebied. Hitler beschouwde het jodendom als de oorsprong van het 'bolsjewisme'. Dat laatste was in zijn ogen de volmaakte vorm waarin de joden hun 'heerschappij' voerden en derhalve achtte hij de fysieke vernietiging van de Sowjetintelligentia en van het jodendom in Oost-Europa

voorwaarde voor de opbouw van een 'Germaans imperium' in het oosten. Achter het leger zouden zo snel mogelijk partijformaties volgen die onmiddellijk een begin moesten maken met de uitvoering van deze plannen. Bovendien zouden tientallen miljoenen 'onnutte eters' *sterben oder nach Siberien auswandern müssen*. De generaals waren sinds 30 maart 1941 van deze plannen op de hoogte. Ze accepteerden niet alleen de opdracht eraan mee te werken, maar ook het bevel om alle krijgsgevangen politieke commissarissen van het Rode Leger zonder vorm van proces dood te schieten. Zo was de moraal van de SS tenslotte ook door het leger overgenomen...

JUNKERS Ju-88A

DORNIER Do-215

POLIKARPOW 'TSJAIKA'

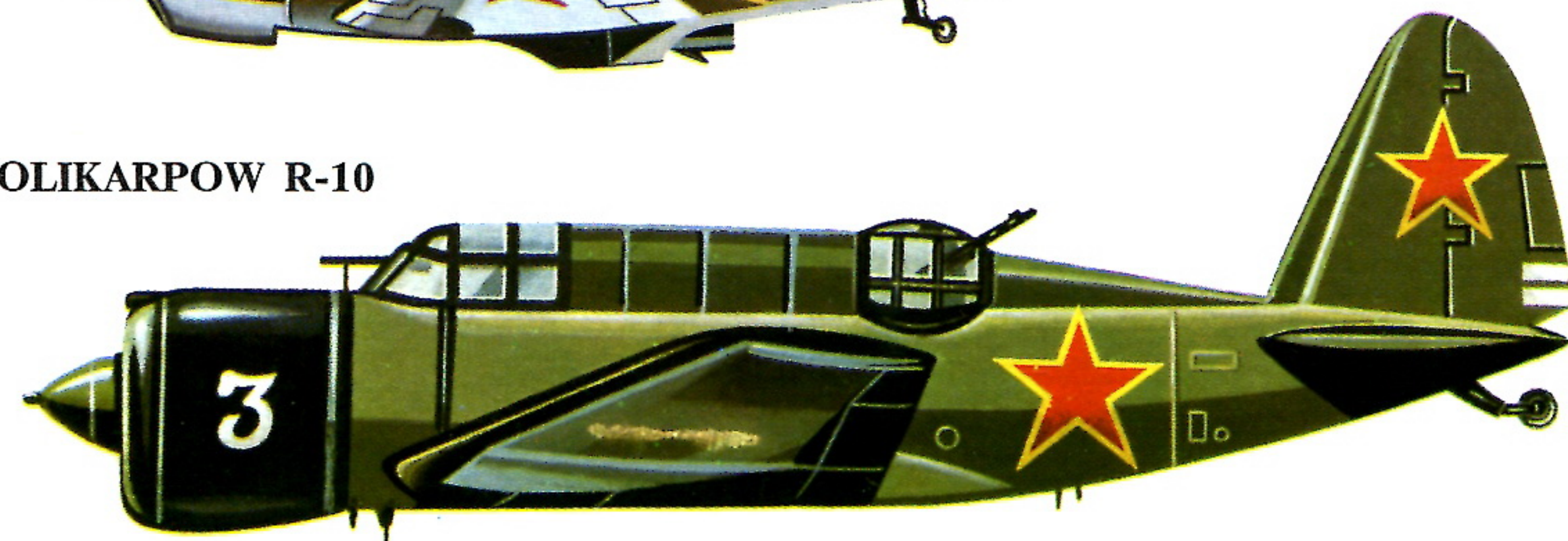
POLIKARPOW I-16 'ISJAK'

SUKHOI Su-6

LAVOTSJKIN LaGG-3

POLIKARPOW R-10

Toen de Duitsers in 1941 de Sowjetunie binnenvielen, was van de luchtvloten van de grote mogendheden die van de Russen veruit de achterlijkste. Weliswaar omvatte ze grote aantallen toestellen, maar die waren voor het merendeel verouderd. Nachtjagers ontbraken geheel; radar was onbekend. Daar kwam bij dat gedurende de eerste dagen een groot aantal toestellen op de grond werd vernield door de acties van Duitse bommenwerpers. Twee van die bommenwerpers waren de Junkers Ju-88A, een middelzware bommenwerper voor allerlei taken die zeer geschikt bleek voor de 'Blitzkrieg' en de Dornier Do-125. De versie B-1 van deze laatste machine, een fotoverkenner, speelde bij de voorbereidingen van 'Barbarossa' een rol doordat de Duitsers er in het geheim de versterkingen aan de Duits-Russische grens mee fotografeerden.

Twee Russische jagers die een vergeefse poging deden de Duitse 'Luftwaffe' partij te geven, waren de Polikarpow 'Tsjaika' en de Polikarpow I-16 'Isjak'. De eerste was uitgerust met vier 7.62-machinegeweren en had houten vleugels en een intrekbaar landingsgestel. Hoewel de 'Tsjaika' veel te kampen had met motorstoring, bleef de machine tot 1944 in dienst. De 'Isjak' kon in verscheidene versies worden gemaakt en was, afhankelijk daarvan, bewapend met twee tot vier machinegeweren, een kanon of, later, lucht/grondraketten. Ook de I-16 had een intrekbaar landingsgestel en kon onder de vleugels twee bommen meevoeren.

De Sukhoi Su-6 was een 'stormovik', een aanvalsvliegtuig, dat vooral bestemd was om tanks en artilleriestellingen aan te vallen. Het was licht bepantserd en droeg twee 23 mm-kanonnen en twee machinegeweren. Later konden onder de vleugels ook raketten worden gemonteerd. De Lavotsjkin LaGG-3, door de Russische vliegers grimmig 'de vliegende doodkist' genoemd, was vrijwel geheel uit hout gemaakt en bewapend met een 20 mm-kanon en twee 7.62 mm-machinegeweren. Van deze jager zijn later sterk verbeterde versies gemaakt. De Polikarpow R-10, een lichte bommenwerper uit 1936, was een van de typen die na de Duitse inval achter het front nutteloze aanvallen uitvoerden. De machine had een topsnelheid van ruim 340 kilometer.

DE DUITSE AANVAL OP DE
SOWJETUNIE

DE EERSTE KLAP

GERARD KRAMER

Het Duits-Russische niet-aanvalspact weerhield Hitlers leger en luchtmacht er niet van op 22 juni 1941 te beginnen met Operatie Barbarossa en het nauwelijks in paraatheid gebrachte Sowjetleger aan te vallen. Noch zijn eigen inlichtingendienst, noch die van sommige andere landen hadden Stalin kunnen overtuigen dat er oorlog op Russisch grondgebied gevoerd zou worden. Het gevolg was dat de Duitsers hun veldtocht door de Sowjetunie als een mes door de boter konden aanvangen. Terwijl Moskou zelfs nog niet het bevel had gegeven de vijandelijke troepen aan te vallen, gingen bruggen, grensrivieren en dorpen in handen van de bezetters over.

In de vroege ochtend van zondag 22 juni 1941 werd het Duits-Russische niet-aanvalsverdrag definitief aan flarden geschoten. Op de dag waarop in 1812 Napoleons troepen in hun mars naar Moskou de Neman overstaken, op de dag ook waarop Frankrijk in 1940 de capitulatie had getekend, verbraken Hitlers leger en luchtmacht de stilte aan de westelijke grenzen van de Sowjetunie. Operatie *Barbarossa* was begonnen. De meeste bruggen over de grensrivieren vielen onbeschadigd in Duitse handen. Verscheidene onderdelen van het Rode Leger werden in hun kwartieren verrast door artillerie- of luchtbombardementen; honderden Russische vliegtuigen, hier en daar vaak nog

onder zeilen, werden op de grond vernietigd. Technisch, maar vooral ook geestelijk waren de Sowjetlegers niet op de aanval voorbereid, dit ondanks de vele waarschuwingen die Stalin niet alleen gekregen had van zijn eigen inlichtingendiensten, maar ook van verscheidene buitenlandse en vooral van de Britse. De ontredde aan Sowjetzijde was dan ook groot. Coördinatie van de verdediging ontbrak nagenoeg geheel, hetgeen mede een gevolg was van de opbouw van het Rode Leger, waarin tussen Moskou en de afzonderlijke legercommandanten een logische schakel ontbrak. Voor een verdedigingsstrijd waren de Sowjetstellingen strategisch verre van ideaal ingericht. Er was nauwelijks rekening

Süddeutscher Verlag

Fotoarchief Spaarnestad

gehouden met de mogelijkheid dat een eventuele oorlog op Russisch grondgebied zou moeten worden uitgevochten; men was er eenvoudig van uitgegaan dat het Rode Leger bij een vijandelijke aanval zó snel zou terugslaan, dat de militaire beslissing zou vallen op het grondgebied van de vijand. Pas in de nacht van 21 op 22 juni waren orders uitgegaan om de troepen en de luchtafweer in staat van volledige paraatheid te brengen. Op veel plaatsen was men op 22 juni nog bezig deze orders ten uitvoer te leggen; op andere plaatsen waren ze nog niet ontvangen op het moment dat de overrompelende Duitse bombardementen begonnen. 'De vijand is klaarblijkelijk over de gehele linie

nog weinig inzicht in de situatie. Zo kregen de troepen in het militaire district Kiew (het zuidwestelijk front) bevel op 23 juni een groot offensief te beginnen dat op 24 juni zou moeten leiden tot de verovering van Lublin, enige tientallen kilometers op Pools-Duits gebied. De eenheden in het Baltisch militair district (het noordwestelijk front) kregen een soortgelijke absurde opdracht en bovendien ontvingen alle drie de fronten bevel de binnengedrongen Duitse troepen te omsingelen. De commandanten te velde konden met deze en soortgelijke orders weinig beginnen. De Duitse strijdkrachten leken bezig met een van de succesvolste operaties van de *Blitzkrieg*. Kwalitatief waren ze veruit superieur;

len op: ze vlogen over het eigenlijke front naar Pools gebied om daar op zoek te gaan naar niet-aanwezige Duitse troepenconcentraties! Bovendien waren er in de meeste gevallen geen jagers meer om hen te escorteren, zodat ze een gemakkelijke prooi waren voor Duitse jagers en luchtdoelgeschut. Toen de Duitsers de suprematie in het luchtruim eenmaal hadden veroverd, konden hun luchtvloten (ruim 2000 vliegtuigen sterk) volgens plan worden ingezet ter ondersteuning van de drie legergroepen.

Van deze drie groepen behaalden de noordelijke en de centrale legergroep aanvankelijk de spectaculairste successen. Het zwaartepunt van Operatie *Barbarossa* lag in deze

Links: met ongelooflijke snelheid rukten de tankdivisies naar het oosten op en lieten kapotgeschoten Russische tanks achter.

Linksonder: op een straathoek in Sjitomir leveren Duitse soldaten strijd met hun onvoorbereide Russische tegenstanders.

Rechts: behalve in Brest-Litowsk, waar de Duitsers op felle tegenstand stuitten, viel onverdedigd dorp na onverdedigd dorp in handen van de oprukkende vijand.

beginfase stellig bij de centrale legergroep onder bevel van veldmaarschalk von Bock. Hij beschikte over het grootste aantal infanteriedivisies, over twee van de vier pantsergroepen en over de sterkste luchtvloot.

De aanval verliep volgens plan. Op de noord- en de zuidflank stootten respectievelijk de 3e pantsergroep (onder bevel van Hoth) en de 2e pantsergroep (onder Guderian) snel door naar het oosten. Tussen beide pantsergroepen in rukten het 9e leger (onder Strauss) en het 4e leger (onder Von Kluge) op. Alleen in en om Brest-Litowsk ontmoetten de Duitsers felle tegenstand; om de citadel van de stad is nog tot ver in juli hevig gevochten. Een deel van Guderians pantsergroep liep door deze tegenstand enige dagen vertraging op. De spits van de 2e pantsergroep haalde de eerste dagen echter een gemiddelde van ongeveer 60 km per dag en stond na vijf dagen voor Minsk. Een ander deel van deze zelfde groep bereikte een dag daarna, op 28 juni, bij Bobroesjk de Berezina.

De 3e pantsergroep ontmoette weinig tegenstand. Op 23 juni bereikte ze bij Alytus en Merkinė de Neman (de bruggen over deze rivier vielen onbeschadigd in Duitse handen); op 24 juni veroverde ze Wilnoes en daarna boog ze naar het zuidoosten af om bij Minsk het geplande contact te maken met de 2e pantsergroep. Dit geschiedde op 27 juni.

Toch scheen vooral Guderian niet geheel tevreden. De Duitse infanterie van het 4e en 9e leger kon het bijna ongelooflijke tempo van de pantsergroepen niet bijhouden, hetgeen mede een gevolg was van het feit dat ze over aanzienlijk slechter terrein moest oprukken: de relatief snelle, verharde wegen waren voor de pantsergroepen gereserveerd. Vooral het 4e leger van Von Kluge had met uitermate slecht terrein te kampen. Toen bleek dat de geplande grote tangbeweging van de centrale legergroep, die bij Minsk moest sluiten, vervangen moest worden door

verrast', kon generaal Halder, van de Duitse generale staf, in zijn dagboek noteren.

De oorlog was in alle hevigheid uitgebroken, maar Moskou wilde het nauwelijks geloven. Waren het geen provocaties van Duitse generaals om de Sowjetunie tot de oorlog te verleiden? Pas om 7.15 uur, toen de strijd al enige uren aan de gang was, gaf de Russische generale staf opdracht de vijandelijke troepen aan te vallen en ze te vernietigen als ze de grenzen zouden schenden. De Rode luchtmacht kreeg bevel de Duitse eenheden te bestoken op Duits grondgebied. Het waren de eerste bevelen uit Moskou.

Maar ook op de avond van de eerste oorlogsdag had de Russische generale staf kennelijk

kwantitatief hadden ze een overwicht op alle punten die het doel waren van de aanvalspunten. Van grote betekenis was ook de Duitse suprematie in de lucht. Op 22 juni omstreeks het middaguur waren er ongeveer 800 Russische vliegtuigen vernietigd (tegen 10 tot 20 Duitse); aan het einde van de eerste oorlogsdag was dit getal opgelopen tot ongeveer 1200 (waarvan er 900 op de grond waren vernietigd); twee dagen later waren de Russen 2400 machines kwijtgeraakt. De Russische bommenwerpers, waarvan het grootste deel op het moment van de aanval niet in de frontlijn stond en dus gespaard bleef, deden wel een poging tot de tegenaanval, maar ze volgden daarbij verouderde beve-

ONGELOOF IN MOSKOU

Admiraal Kuznetsow werd in zijn bureau in Moskou om 3.15 uur van de feitelijke oorlogstoestand op de hoogte gebracht door admiraal Oktyabrsky, commandant van de Zwarte Zeevloot, die na een oefenmanoeuvre ter zee op 20 juni in de thuishaven Sebastopol was teruggekeerd. Oktyabrsky maakte melding van een luchtaanval op Sebastopol. 'Ons luchtafweergeschut wordt getroffen door bommen van vijandelijke vliegtuigen, enkele

bommen zijn reeds in de stad neergekomen.' Kuznetsow probeerde onmiddellijk Stalin te bereiken, maar deze was niet op zijn bureau. Timosjenko wel, en Kuznetsow deelde hem mee wat Oktyabrsky hem had verteld. Timosjenko reageerde nauwelijks. Opnieuw zocht Kuznetsow contact met het Kremlin, opnieuw bleek Stalin niet te bereiken. Hij gaf zijn boodschap nu door aan de dienstdoende officier: 'Vertel kameraad Stalin dat Duitse vliegtuigen Sebastopol bombarderen. Het is oorlog'. Enkele minuten later werd Kuznetsow terug-

gebeeld; Malenkow, een van Stalins naaste medewerkers, was aan de lijn: 'Begrijpt u wat u gerapporteerd hebt?'

'Ik begrijp het, en ik rapporteer op mijn eigen verantwoordelijkheid. De oorlog is begonnen.' Malenkow wilde het niet geloven en belde zelf met Sebastopol, waar Oktyabrsky tussen enkele krachtige bomexplosies in de buurt van zijn hoofdkwartier door, Kuznetsows bericht bevestigde...

Ontleend aan: Harrison A. Salisbury, *The Siege of Leningrad*, London 1966.

Hoffman Archiv

een aantal kleinere tangbewegingen, dreigde de achterstand van de infanterie op de pantsergroepen zeer groot te worden. Nu was Guderian ongetwijfeld een van de bekwaamste Duitse pantsergeneraals. Hij had een scherp inzicht in de waarde voor de *Blitzkrieg* van snel doorstotende pantsereenheden. Volgens hem moesten de pantsertroepen zoveel mogelijk zelfstandig optreden, een opvatting waarbij hij de risico's had ingecalculleerd van een kloof tussen pantser- en infanterie-eenheden. Hitler wilde echter dat de pantsertroepen hun tempo matigden om steun te verlenen bij het effectief uitvoeren van omsingelingsbewegingen. Dit gold des te sterker nu het 4e en het 9e leger te maken

kregen met omsingelde troepen die wel geïsoleerd waren en gebrek hadden aan munitie en brandstof, maar desondanks van geen overgave wilden weten en hevig doorvochten. Vooral door het ontbreken van voldoende steun van de al veel verder gevorderde pantsergroepen bleken de 'tangen' bij Bialystok en Wolkowysk niet stevig genoeg te sluiten; vele Russische troepen wisten er in oostelijke richting uit te ontsnappen.

Ondanks verzet van vooral Guderian, maar ook van Von Bock wist Von Kluge eind juni door te drijven dat de pantsergroepen begin juli met een deel van het 4e leger zouden worden verenigd tot het 4e pantserleger met Von Kluge zelf als commandant. Voor de

tangbeweging bij Nowogrudok, ten westen van Minsk, bleek deze verandering vruchten af te werpen; de val rondom vijftien Russische divisies werd stevig gesloten en tot het einde van de slag in dit gebied (op 9 juli) kregen weinig Russen de kans te ontsnappen. Toch bleek de nieuwe tactiek ook bezwaren te hebben. Met name leidde deze manier van werken tot verlies van tijd, terwijl de factor tijd juist in de *Blitzkrieg* zeer zwaar woog. Daardoor kregen de Russische troepen de kans zich te reorganiseren en te versterken. Ze deden dat ten noordwesten van Smolensk (na Minsk het volgende doel van de Duitsers in hun mars naar Moskou), langs de Berezina, de Daugawa en de Dnjepr en in

het gebied tussen laatstgenoemde twee rivieren. De Duitsers slaagden er alleen in de verdedigingslinie langs de Berezina snel te doorbreken; de andere linies zouden langduriger tegenstand bieden.

Moskou wierp nu steeds meer reserves in de strijd en bovendien kreeg de hoogste Russische legerleiding een beter inzicht in de toestand. De chaos en de verwarring van de eerste dagen schenen grotendeels voorbij. Wel

Van de Russische tanks die niet door de Duitsers buiten gevecht werden gesteld, waren er vele die in het zand vastliepen en onder beschutting van hun artillerie weer op gang gebracht moesten worden.

was het verlies aan mensenlevens en materieel vooral aan het westelijk front zeer zwaar geweest. Generaal Pawlow, die hier het bevel had gevoerd, werd korte tijd later geëxecuteerd, mogelijk wegens incompetentie maar — waarschijnlijker — als zondebok. Zijn collega aan het noordwestelijk front, luitenant-generaal W.I. Kuznetsow, bleef een dergelijk lot bespaard, maar ook hier vond men zondebokken; onder anderen de commandant van de luchtmacht in dit gebied, luitenant-generaal Rychagow, die op de eerste dag van de aanval het grootste gedeelte van zijn machines verloor. Ook hij werd naar Moskou teruggeroepen en terechtgesteld. Kuznetsow, een zeer begaafd

militair theoreticus, maar te velde een middelmatig aanvoerder, werd op 30 juni vervangen door generaal Sobennikow.

Kuznetsow had al enige tijd rekening gehouden met een Duitse aanval, maar het was hem niet gelukt Moskou te overtuigen van het door hem onderkende gevaar en daardoor had hij vrijwel geen voorzorgsmaatregelen kunnen treffen. Op het moment van de aanval stonden zijn troepen, die voor het merendeel slecht waren uitgerust, tamelijk willekeurig verspreid in de Baltische landen. Een deel ervan was juist in een reorganisatie gewikkeld; de voorste eenheden stonden nog verder van de grens dan op andere fronten. Het kostte maarschalk von Leeb dan ook

Associated Press

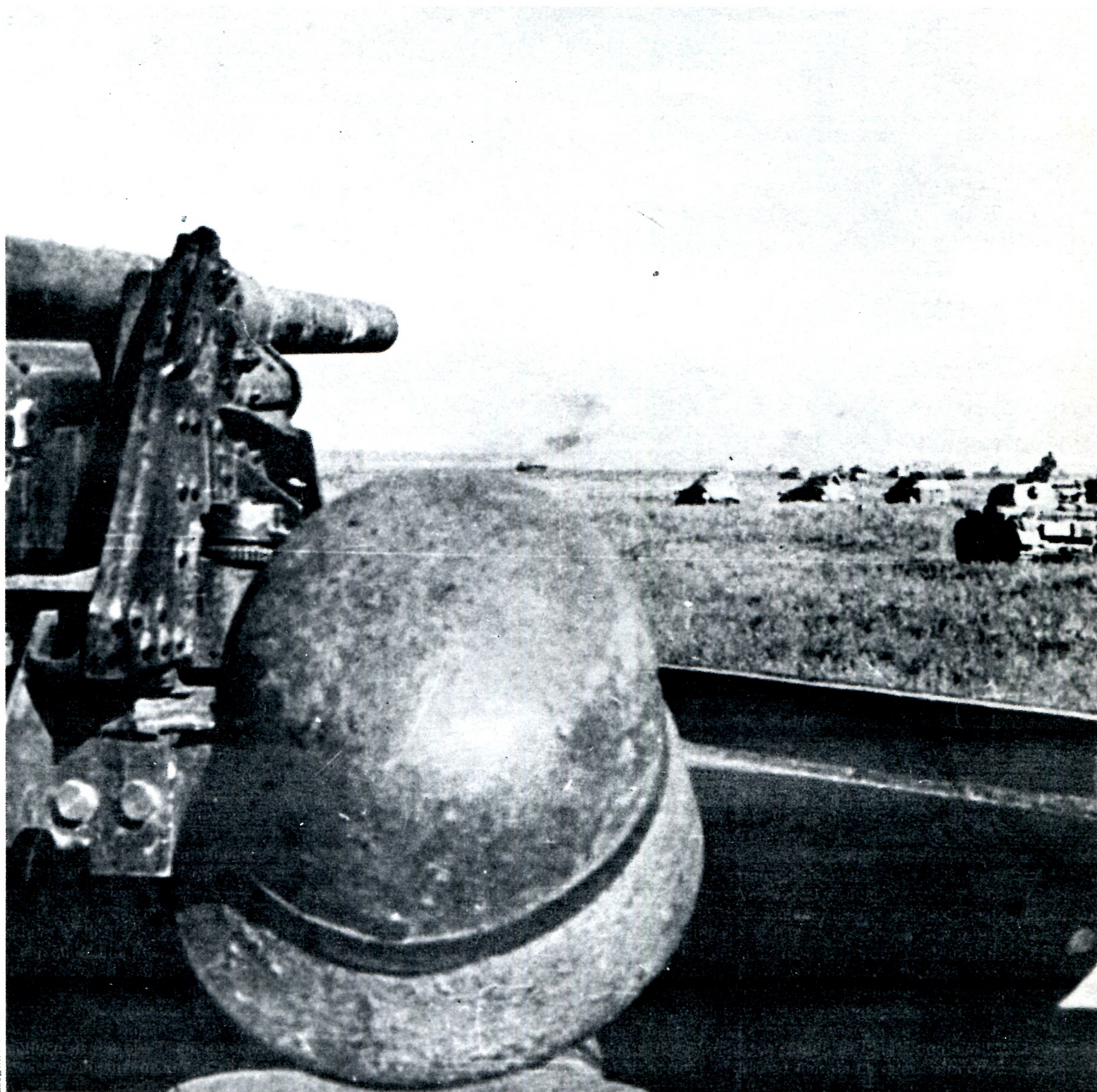
weinig moeite om in de eerste dagen met zijn noordelijke legergroep, hoewel die van de drie de zwakste was, van Oost-Pruisen uit in snel tempo op te rukken door Litouwen. Speerpunt van de noordelijke legergroep was de 4e pantsergroep onder bevel van Höppner (de noordelijke legergroep beschikte slechts over één pantsergroep; gezien de ambitieuze opdracht zo snel mogelijk door te stoten naar Leningrad, was dat nogal weinig).

De uitgestrektheid van het Russische land bood vooral de Duitse tankdivisies alle kans snel door te stoten. De infanterie, die over slechter terrein oprukte, had vaak moeite het tempo bij te houden.

Höppners 4e pantsergroep bestond uit twee min of meer afzonderlijk opererende pantserkorpsen, het 56e onder Von Manstein en het 41e onder Reinhardt. Vooral de snelheid van het 56e pantserkorps was indrukwekkend. Vier dagen na de aanval, op 26 juni, bereikte Von Manstein ter hoogte van Daugawpils de Daugawa. Dat was in Letland; het korps had toen al 250 km afgelegd en had geheel Litouwen doorkruist. De bruggen bij Daugawpils vielen in Duitse handen.

Aan de mars naar Leningrad kwam echter voorlopig een einde. Om zonder te veel risico's verder op te rukken had men de steun van het 41e pantserkorps nodig en dat was op 24 juni op onverwachte Russische tegenstand

gestoten. Uit de richting Wilnioes (dat op 24 juni was veroverd door de centrale legergroep) waren sterke Russische eenheden met meer dan tweehonderd tanks naar het noordwesten getrokken om een tegenaanval in te zetten. Weliswaar slaagde Reinhardt erin deze tegenaanval op verpletterende wijze af te slaan, maar zijn opmars werd daardoor zodanig vertraagd, dat hij pas op 29 juni bij Jekabpils de Daugawa bereikte, enige tientallen kilometers ten noorden van Daugawpils. De Russen waren inmiddels bezig langs de Daugawa een verdedigingslinie in te richten. Deze kwam echter niet tijdig genoeg meer op volle sterkte om de 4e pantsergroep nog te kunnen tegenhouden. Na hevige gevechten, die

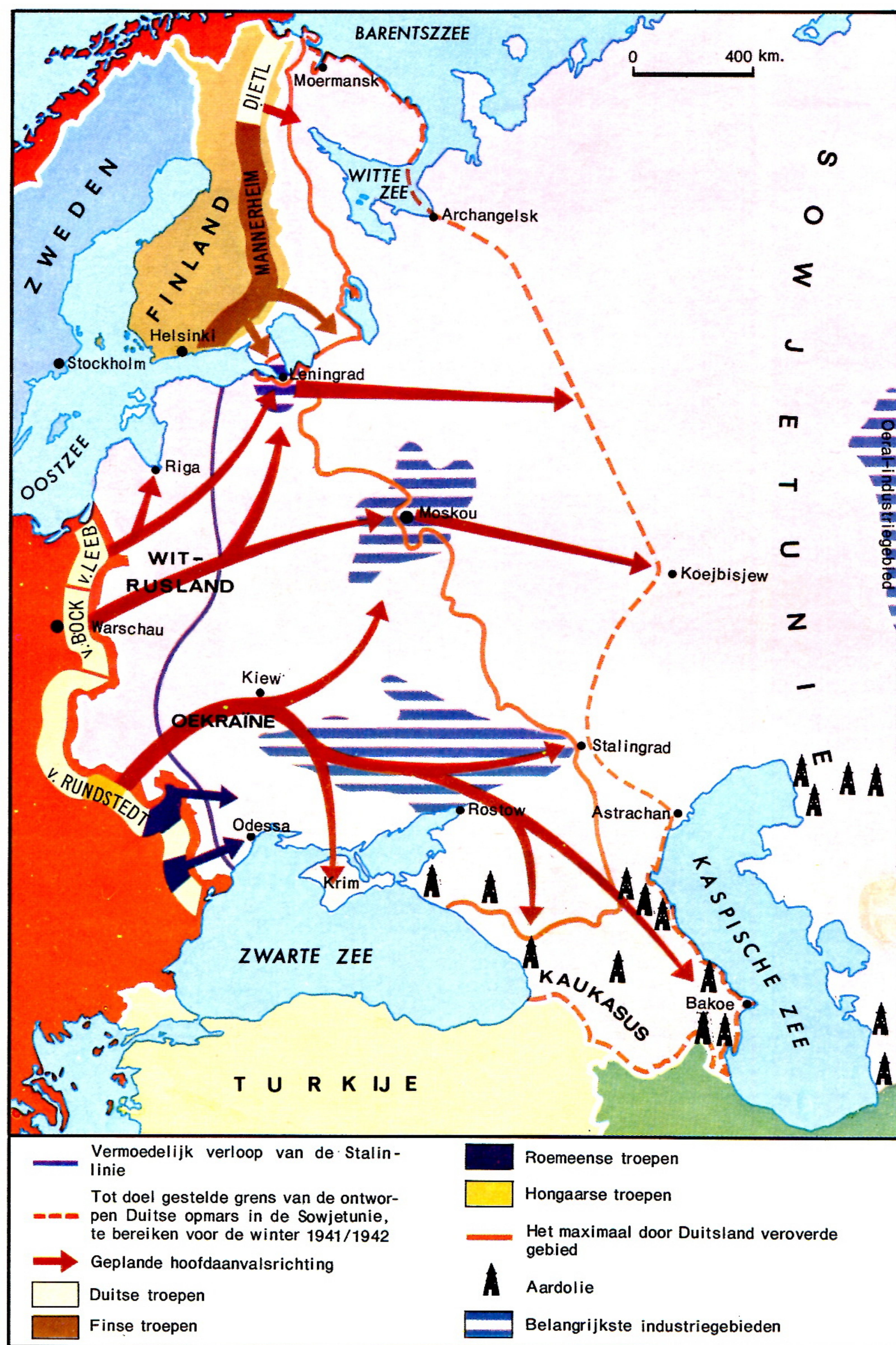
enige dagen duurden, gelukte het de gehele pantsergroep op 2 juli opnieuw in noord-oostelijke richting te stormen. Door de vertraging die de 4e pantsergroep met dit alles opliep en door een betere coördinatie tussen pantsergroep en infanterie dan bij de centrale legergroep, konden de twee legers van de noordelijke legergroep (het 18e onder Von Küchler en het 16e onder Busch) in korte tijd grote successen boeken zonder een grote achterstand te krijgen op de 4e pantsergroep. De anti-Russische houding van veel inwoners van de Baltische landen was aan deze successen echter niet vreemd; dank zij deze houding konden de Duitse parachutisten op vele plaatsen effectief optreden.

Het 18e leger veroverde binnen tien dagen de havens Liepaja, Wentspils en Riga (aan de monding van de Daugawa) en beroofde de Russisch-Baltische vloot daarmee van haar havens aan de Baltische Zee. Vooral de val van Riga, tevens het hoofdkwartier van het Baltische militaire district, was voor de Russen een gevoelig verlies, al slaagde een groot deel van de aanwezige vlooteenheden er op het laatste nippertje in via de Finse Golf met koers naar Leningrad te ontsnappen. De Russische vloot, die over het algemeen beter op een Duitse aanval was voorbereid dan het Rode Leger, kwam de eerste fase van de strijd zonder grote verliezen door. Dit was niet in de laatste plaats te danken aan

het inzicht en de activiteiten van de admiraals Kuznetzow (volkscommissaris van marine), Tributs (commandant van de Baltische vloot) en Golowko (commandant van de noordelijke vloot in het poolgebied). Al meer dan een maand voor de Duitse aanval had Kuznetzow doorgedreven dat veel schepen uit de betrekkelijk onbeschutte havens Liepaja en Wentspils werden overgebracht naar Riga. Op 19 juni had hij op eigen verantwoordelijkheid de vloot in staat van paraatheid gebracht. De laatste 'vredesorder', het 'gereed voor actie', durfde hij echter niet op eigen houtje te geven. Toen dat bevel in de nacht van 21 op 22 juni kwam, waren Tributs en Golowko echter al voorbereid:

Links: het Duitse aanvalsplan voor de verovering van Rusland leek in het begin een aardige kans van slagen te hebben.

Rechts: een op een Russische legerafdeling buitgemaakt vaandel met het portret van Lenin, een beeld van de Duitse overmacht.

'We verwachtten ieder ogenblik dat het volgende telegram uit Moskou zou luiden: de oorlog is begonnen.'

In het zuiden boekten de Duitsers voorlopig de geringste successen. De zuidelijke legergroep, onder bevel van veldmaarschalk von Rundstedt, had in principe weliswaar de steun van twee Roemeense legers en van het Hongaarse legerkorps (in kwaliteit overigens verre van gelijkwaardig aan de Duitse legers), maar het Roemeense en het Hongaarse front, beide tegen de Sowjetunie, werden pas begin juli geopend. Het 11e leger van Von Schober, dat tot de zuidelijke legergroep behoorde, maar in Roemenië was gelegerd, was daardoor voorlopig gedoemd te blijven staan. Derhalve kon Von Rundstedt op 22 juni behalve over zijn luchtvloot in feite slechts beschikken over het 6e leger (onder Von Reichenau), het 17e leger (onder Von Stülpnagel) en de 1e pantsergroep van Von Kleist. Het moet hem van meet af aan duidelijk zijn geweest dat hij het ondanks de eminente militaire kwaliteiten van zijn aanvoerders moeilijk zou krijgen tegen de Russische legers aan het zuidwestelijk front. Deze immers waren, zowel wat het aantal divisies betreft als wat het aantal pantsereenheden aangaat, ongeveer even sterk als die van het westelijk en noordwestelijk front tezamen. Bovendien moest Von Rundstedt door het gemis van een tweede pantsergroep zijn aanval min of meer frontaal beginnen en kon hij geen grote omsingelingsbewegingen uitvoeren. Al op 23 juni gaf Halder in zijn dagboek zijn bezorgdheid weer over deze situatie: 'Men zal er op aangewezen zijn de zwakke plek te vinden en hierdoor met alle middelen de pantserwig te drijven.' Voortdurend zetten de Russische legers tegenaanvallen in, waarbij ze het voordeel hadden dat ze niet alleen konden opereren vanuit de diepte, maar ook vanuit de gebieden ten noorden en ten zuiden van de flanken van de zuidelijke legergroep. In het noorden waren de moeilijk begaanbare Pripjatmoerassen buiten het Duitse marsschema gehouden; in het zuiden hadden de Russische troepen nog grote bewegingsvrijheid, nu van Hongarije

en Roemenië uit de aanval op de Sowjetunie nog niet was begonnen.

Gesteund door zware luchtbombardementen slaagden de Duitsers er wel in bijna alle tegenaanvallen af te slaan, maar hun verliezen aan mensen en materieel lagen bijzonder hoog. Dat was trouwens ook bij de Russen het geval; in Halders woordgebruik woedde in dit gebied 'een zeer levendige' strijd. De Duitse vorderingen waren dan ook weinig spectaculair en van een echte *Blitzkrieg* was in de eerste week eigenlijk geen sprake. Dat was winst voor de Russen; tijd immers was hun machtigste bondgenoot. Eind juni, begin juli begon de Russische tegenstand echter te verzwakken. Vele Russische eenheden be-

gonnen zich terug te trekken naar het oosten om daar langs waterkeringen een nieuwe verdedigingslinie in te richten. Eind juni waren onder andere de steden Kowel, Rowno en Iwow (vroeger Lemberg) in Duitse handen en de opmars kon nu in versneld tempo worden voortgezet. Dit gold niet voor de noordelijke flank; op dit punt moesten eerst de Pripjatmoerassen gezuiverd worden.

Op 3 juli was er voor Halder dan ook (weer) reden voor optimisme, ook ten aanzien van de zuidelijke legergroep. In zijn dagboek noteerde hij:

'In het algemeen kan men dus nu al zeggen dat de opdracht, de massa van het Russische leger voor de Duna (=Daugawa) en de

Dnjepr te verslaan, is vervuld. Ik houd de verklaring van een gevangengenomen Russische commanderende generaal voor juist dat we ten oosten van de Duna en de Dnjepr nog slechts rekening moeten houden met gedeelten van vijandelijke strijdkrachten, die alleen al qua sterkte niet in staat zijn de Duitse operaties nog beslissend te belemmeren. Het is dus niet te veel gezegd als ik beweer dat de veldtocht tegen Rusland binnen veertien dagen gewonnen zal worden.' Halder zou nog moeten ervaren hoe gevaarlijk het is voorspellingen (mede) te baseren op inlichtingen van krijgsgevangenen, zelfs (of wellicht zeker) als die krijgsgevangene een commanderend generaal is...

Fotoarchief Spaarnestad

Rudolf Hess, rijksminister en boezemvriend van de Führer, de man die Hitler geholpen had bij het schrijven van 'Mein Kampf' toen beiden na de putsch van 1923 in Landsberg in de gevangenis zaten, vloog op zaterdag 10 mei 1941 in een Messerschmitt van het vliegveld Augsburg bij München naar Schotland. Met een parachute landde hij vlak bij het landgoed van de hertog van Hamilton, de man die hij in 1936 eens in Berlijn had ontmoet. Via de hertog wilde hij koning George VI van Engeland bewegen de oorlogszuchtige Churchill te ontslaan en vrede met Duitsland te sluiten. Hitler, een zachtmoedig mens, wilde Engeland

namelijk helemaal niet vernietigen...

Hess was een van de hoogste figuren in de nazi-partij. Zijn grootste bekwaamheid was zijn hondetrouw aan Hitler, tot wiens intieme kennissenkring hij al vele jaren behoorde. Hij zag zijn positie echter ondermijnd door de toenemende invloed van Hitlers persoonlijke secretaris, Martin Bormann, en zocht daarom naar een middel, naar een sensationele daad van trouw, waardoor hij zijn positie zou terugkrijgen en weer in de gunst zou komen van zijn Führer, die hij aanbad. De vliegtocht van 10 mei was overigens de vierde poging van Hess om zijn plan uit te voeren.

De hertog van Hamilton lichtte Churchill in en bij nader onderzoek bleek Hess volkomen te goeder trouw te handelen. Hij was ervan overtuigd dat Hitler Engeland zou verslaan, maar hij meende dat de Führer slechts met tegenzin tot een beslissende strijd zou overgaan.

Van Britse zijde zijn echter nooit onderhandelingen gevoerd. Zodra Hess zijn voorstellen had bekend gemaakt, werd hij voor de rest van de oorlog gevangen gezet. Na het einde van de oorlog werd hij in Neurenberg tot levenslang veroordeeld. Sedertdien verblijft hij in de gevangenis van Spandau.

62)m

a n p den haag 13.14 uur

8)

noot voor de redacties no. 414

=====

(niet voor publicatie)

's-gravenhage, 13 mei.- 1941

1. over de hess-tragedie mag niets in de bladen gebracht worden, noch foto noch commentaar, buiten het ambtelijk Duitsch materiaal, dat ter zake gegeven werd of eventueel gegeven zal worden.

2. het departement van volksvoorlichting en kunsten en de persafdeeling brengen u den wensch over dat (na 16 mei) foto's bij de rede van den fuhrer op 4 mei gebracht zullen worden, gelijk die in series door de Duitsche fotobureaux worden aangeboden.

3. op de persconferentie van morgen spreken dr h.m.hirschfeld, dr hooykaas en de heer louwes. aan de bladen wordt verzocht behalve de gewone vertegenwoordiging hun economische deskundigen te zenden.

a.n.p.-den haag.

einde noot voor de redacties

=====

(niet voor publicatie)